

รายการอ้างอิง

กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้า. บันทึกความรู้ต่างๆ เล่ม 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2525.

ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์. ประวัติเจ้าพ่อหลักเมือง. พระนคร: บ้านเลขที่ 104 ซอยมิตรอนันต์ ถนนนครชัยศรี, 2510.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระยา. บันทึกความรู้. พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2521.

ทองสุข จำเริญพุกฤษ. อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร. สัมภาษณ์, วันที่ 12-13 ธันวาคม 2543.

ธนิศ อยู่โพธิ์. สี่และลักษณะหัวโขน. พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, 2516.

เจียรชัย เขียมวรรณ. พจนานุกรมไทย 2 ภาษา. พระนคร: อักษรพิทยา, 2540.

นาคะประทีป. สมณานุกิจรามเกียรติ์. พระนคร: แพร่พิทยา, 2510.

ประดิษฐ์ ศิลปสมบัติ. อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร. สัมภาษณ์, วันที่ 10 สิงหาคม และ 18 พฤศจิกายน 2543.

ประเมษฐ์ บุญยะชัย. ศัตราวุธของตัวละครสำคัญในเรื่องรามเกียรติ์. ศิลปินพันธ์ เสนอแด่โรงเรียนนาฏศิลป์, 2514.

ประเมษฐ์ บุญยะชัย. อาจารย์ 3 ระดับ 8 วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร. สัมภาษณ์, วันที่ 7 ธันวาคม 2543.

พระพุทธรูปฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระ. บทละครเรื่องรามเกียรติ์ เล่ม 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ครุสมิท บางคอแหลม, 2514.

พระพุทธรูปเสด็จล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. บทละครเรื่องรามเกียรติ์. พระนคร: กรมศิลปากร, 2498.

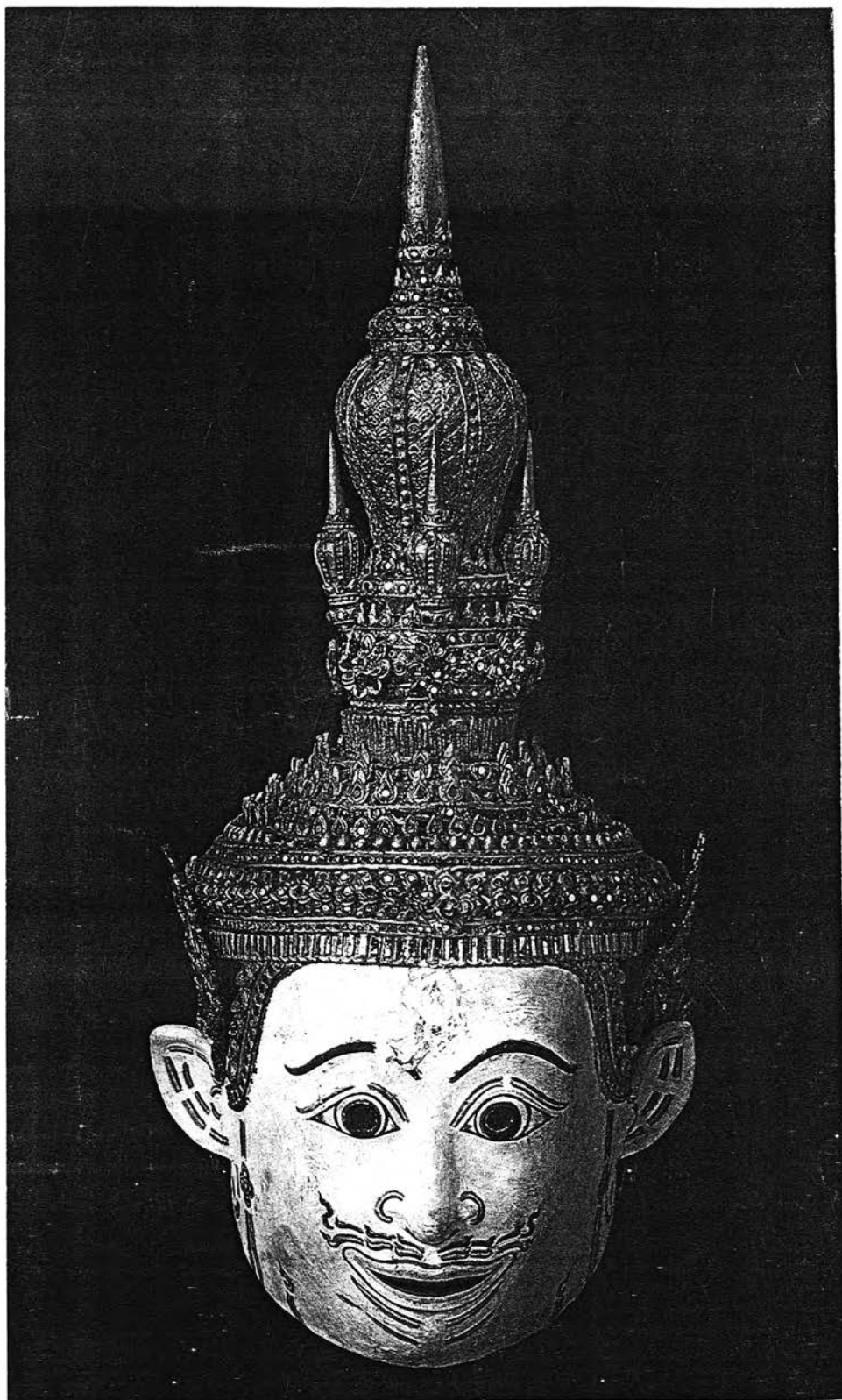
ไพฑูริย์ เข้มแข็ง. จารีตการฝึกหัดและการแสดงโขนตัวพระราม. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. บทละครเรื่องรามเกียรติ์และบ่อเกิดรามเกียรติ์.
พระนคร: ประจักษ์วิทยา, 2515.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. บทละครพูดคำกลอนเรื่องพระร่วง. พระนคร:
สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2520.

ภาคผนวก

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

ภาพที่ 291 : พระปัญญาธิราช

ที่มา : ภาพประกอบการศึกษาชุด เทพเจ้าในรามเกียรติ์ จัดทำโดย องค์การค้ำคูณสภา กระทรวง
ศึกษาธิการ

ภาคผนวก ก

วิธีการแสดงโขนของอากาศไล ชุด ถวายพล หนึ่งนุชบุษมาลี สัมพาทีชีทาง รบนางอังกาสตะไล

การแสดงโขนชุดนี้รวมเรียกว่าการแสดงโขนชุด สืบมรรคา ซึ่งเป็นชื่อโดยรวมของการแสดงชุดนี้เพื่อให้ผู้ชมได้ทราบถึงสาเหตุของการเดินทางไปตามหาเมืองลงกาของหนุมานที่ทศกัณฐ์ได้ลักพาตัวนางสีดามาไว้ พระรามจึงให้หนุมาน ชมพูนุช และองคต ยกกองทัพออกติดตามมาในการเดินทางครั้งนี้ กองทัพของหนุมานได้พบกับอุปสรรคต่างๆ ได้ผ่านมามากด้วยดีและมีผู้ที่คอยบอกทางไปเมืองลงกาจนได้ไปพบกับยักษ์สี่เมืองคือ อากาศไล ได้ต่อสู้กันและเข้าไปพบนางสีดาในเมืองลงกาได้ ดังจะได้อธิบายถึงรูปแบบและวิธีการแสดงโขนชุดนี้ โดยกำหนดรูปแบบการแสดง ณ เวทีโรงละครแห่งชาติ ดังนี้

การแสดงโขนชุดสืบมรรคา

ขั้นตอนเริ่มเปิดการแสดง

1. ประธานอาวุโสทางด้านนาฏศิลป์ไทย กระทำพิธีบูชาศิวะโขน ประกอบด้วยศิวะ พระภคตฤาษี และศิวะพระพิราพ ณ ที่ประดิษฐานภายในโรงละครแห่งชาติ
2. ปี่พาทย์ บรรเลงเพลง สาธุการ และเพลงใหม่โรงตามลำดับจนจบหยุดบรรเลงปี่พาทย์
3. พิธีกร กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการจัดการแสดง
  - 3.1 พิธีกร กล่าว เรื่องที่แสดง ชุดที่แสดง เนื้อเรื่องย่อ
  - 3.2 พิธีกร กล่าว รายนามผู้แสดง ผู้บรรเลง และผู้ปฏิบัติงานทั้งหมด

พิธีกรบรรยายชุดการแสดงถวายพล

ทศกัณฐ์ลักนางสีดามาจากอาศรมในป่า พระรามออกติดตามมาพบนกสดาญ์ บอกทางให้พระรามตามไป ระหว่างทางพระรามพักแรมในป่าโดยมีพระลักษมณ์คอยปรนนิบัติอยู่ มีลิงขาวชื่อหนุมานมาแกล้งโดยการโยนกิ่งไม้มาที่พระรามนอน พระลักษมณ์ออกไปขับไล่ กลับถูกหนุมาน

แก่งจึงเข้าไปปลุกพระรามจากบรรทม พระรามตื่นขึ้นเห็นหนุมานจึงเรียกลงมาแล้วลูบหลัง
 หนุมานได้ฤทธิ์กลับคืนมาจากการถูกสาปของพระอุมา เมื่อครั้งทำลายสวนของพระอุมา จึงสาปให้
 กำลังลดลงกึ่งหนึ่ง เมื่อใดพระรามลูบหลังจะได้กำลังคืนมา หนุมานจึงได้ไปตามสุครีพอุปราช
 เมืองขีดขินนำไพร่พลออกมาเป็นพวกของพระราม แล้วพระรามบอกกับหนุมานและสุครีพกับพวก
 ว่า ตนเองได้ตามนางสีดา มเหสีซึ่งถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวไปในเมืองลงกา หนุมานชมพู่พานองคต
 ได้อาสาออกติดตาม โดยพระรามมอบผ้าสไบกับแหวนของนางสีดามาให้เป็นสัญลักษณ์เพื่อให้
 นางสีดาคลายความสงสัยว่าหนุมานจะมาหลอกลวง พร้อมทั้งบอกความลับการพบกันครั้งแรก
 ระหว่างพระรามกับนางสีดา

เริ่มการแสดง

เปิดม่านหน้าเวที นกสดาอายุยืนบนเตียงบริเวณกลางเวทีบน

- ฉากด้านหลัง รูป ท้องฟ้าและภูเขา
- แสง , สี เปิดไฟสว่างเฉพาะเวทีบน
- พากย์-เจรจา ด้วยบทพากย์ประเภท เบ็ดเตล็ด ดังนี้

-ปี่พาทย์ทำเพลงวา-

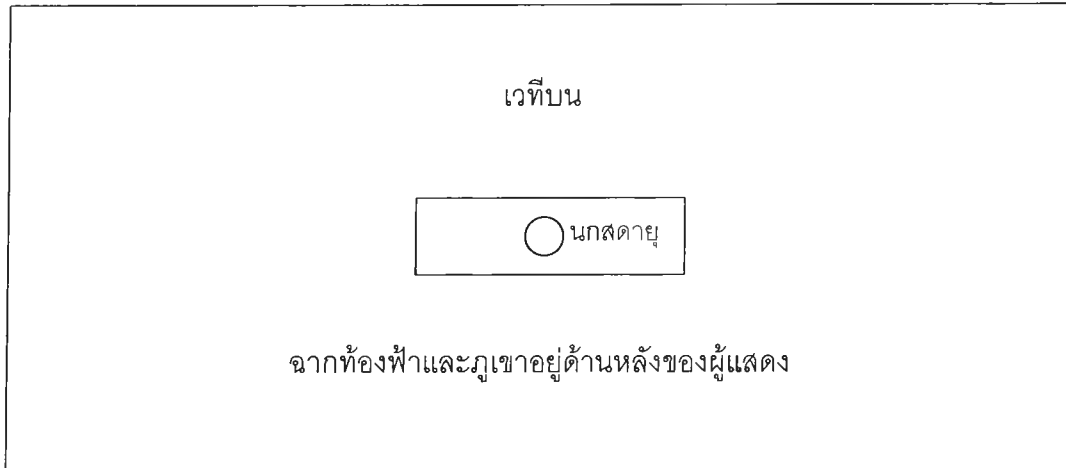
-สดาอายุออกยืนบนเตียง-

-พาทย์-

ปางพญาสดาสุภณา	ฤทธิ์ล้ำปักษา
แก่งกล้าสามารถอาจหาญ	
เป็นสหยาทศรณภูบาล	ราชาผู้ผ่าน
ปิ่นมกุฎอวยุทธธานี	
วันเมื่อจะต้องตายวายชีวี	คิดถึงภูมิ
สหยาทรทศรณศไกร	
จึงออกจากคูหาคลาไคล	ผาดผยของว่องไว
หมายมุ่งตรงไปอโยธยา	

-ปี่พาทย์ทำเพลงแผละแล้วเชิด-

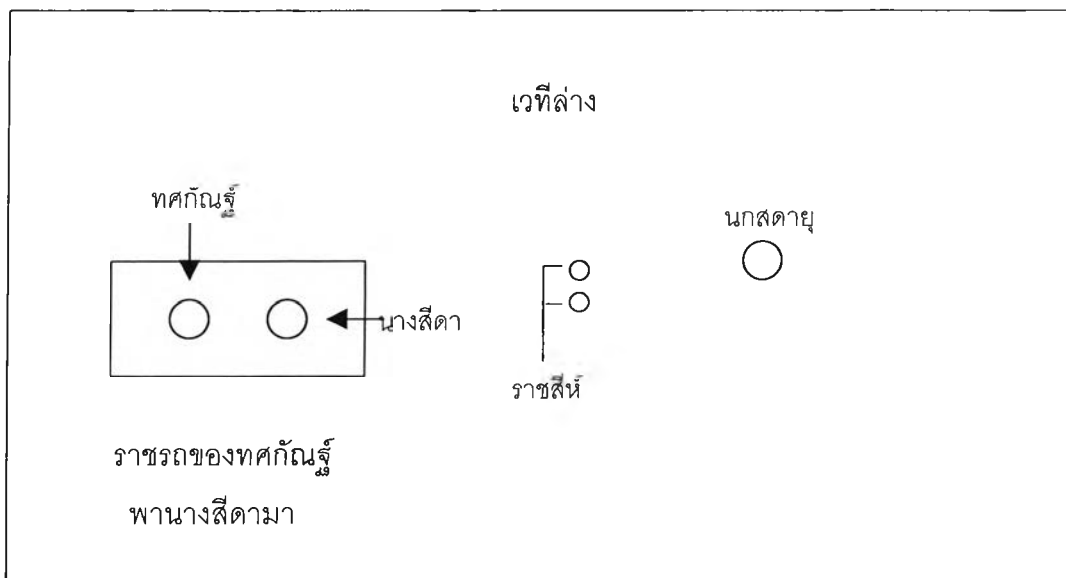
แผนผังที่ 8 : ฉากนกสตายูนบนเตียง

ปิดม่านสีแดง

เมื่อจบคำพากย์เบ็ดเตล็ดแล้ว นกสตายูเดินลงจากเตียงในลักษณะบินมาบริเวณเวทีล่าง 1 รอบของเวที มาพบกับราชรถของทศกัณฐ์พานางสีดามาทางประตูขวาของเวที นกสตายูมาหยุดและปฏิบัติทำโกรรทางด้านซ้ายของเวที ตรงกันข้ามกับราชรถของทศกัณฐ์

แผนผังที่ 9 : ฉากทศกัณฐ์และนกสตายูต่อสู้กัน

สดา ย ดูดู ทศศีร์หรือหังการ อันตัวเรานี้คือราชปักษีนามสดา ยดูมหันต์ แม้แต่พระอิศวรผู้ทรงธรรมและพระนารายณ์ราชก็ไม่มีฤทธิ์คิดพิฆาตตัวเราได้ เว้นไว้แต่พระอำมรงค์วงศ์จักร์ตัน อันสวมนิ้วพระหัตถ์พระแม่เจ้าสีดาเพียงเท่านั้น จึงจะสังหารพลาญชีวันตัวเราได้ ที่เราอดอ้างปราศรัยไซ้คุดโต เพราะรู้เท่าว่าเจ้านะมันโง่จึงบอกให้จงเร่งอัญเชิญพระมิ่งแม่สีดากลับคืนไปเสียโดยดี ข้าเดือนเจ้าก็เพราะปรานีหวังเอาบุญ อย่าหัวรั้นทำหันหนให้ป่วยการ

- ปี่พาทย์บรรเลงเพลงบรเทศ
- ผู้ขับร้อง เพลงบรเทศ ในบทของทศกัณฐ์ปฏิบัติทำรำตามบทร้อง ดังนี้

-ร้องเพลงบรเทศ-

<p>เมื่อนั้น ถอดแหวน จากนิ้ว ของนงคราญ</p>	<p>ทศศีร์ ปรีดีเปรม เกษมลานดี ขว้างประหาร ปักษา ถลาไป</p>
--	---

-ปี่พาทย์ทำเพลงรว-โอด-เชิด-

เมื่อจบบทร้องแล้วทศกัณฐ์หันไปที่ตัวนางสีดาซึ่งนั่งอยู่ทำยราชรถ และพยายามถอดแหวนออกมาได้

- ปี่พาทย์ – บรรเลงเพลงรว
ทศกัณฐ์ ขว้างแหวนไปที่นงคราญถูกที่บริเวณปีกหักล้มลงด้านข้างราชรถ
- ปี่พาทย์ –บรรเลงเพลงโอด และเพลงเชิด
ทศกัณฐ์ กระที่บเท้า เคลื่อนราชรถเข้าทางประตูซ้ายของเวทีในระหว่างทางบริเวณใกล้กับนงคราญนางสีดาปลดผ้าสไบทิ้งลงกับพื้น
- ปี่พาทย์ –บรรเลงเพลงทยอย นงคราญนอนอยู่บริเวณกลางเวทีในลักษณะนอนคว่ำตะแคง
ลิงป่า เดินออกทางประตูขวา มาพบนงคราญตกใจมองแล้วเดินมาพบผ้าสไบ แล้วเก็บมาเล่นตามท่าทางของลิงเดินเข้าทางประตูซ้ายของเวที
พระราม พระลักษณณ์ เดินออกตัวของการโคกเศร้าย่างประตูขวา มาพบนงคราญ แล้วนั่งลงพระรามเข้าไปประคอง ปี่พาทย์หยุดบรรเลง
- พากย์ ,เจรจา ดังนี้

-เจรจา-

- พระราม**   ดูกรพญาสดาୟผู้ชาญราชปักษา เหตุไฉนจึงรับทุกขเวทนาถึงเพียงนี้ ท่านก็
เรื่องอิทธิฤทธิ์ใครไม่เทียมทาน จงชี้แจงให้แจ้งการเกิดสฤณา
- สดาୟ**   ข้าแต่พระผู้ผ่านอโยธยาราชาธานี ขอพระองค์จงโปรดเกศียกโทษา ข้าพบทศกัณฐ์
มันลักพาสีดาเจ้า จึงรีบบินถลาผวาเข้าขวางทางไว้ ทศกัณฐ์กลับปราศรัยอวด
โอหังข้าจึงเข้าประลองกำลังทั้งจิตดี หวังจะช่วยพระเทวีคืนกลับมา เผลอพลั้งปาก
กล่าววาจาอวดอ้างตน ไม่มีใครราญผลาญชนมีชีพข้าได้ เว้นไว้แต่พระรามองค์
องค์สีดา จึงได้เสียทีเสียท่าแก่ขุนมาร มันลักพาองค์นางคราญไปธานี พลงนถวาย
แหวนของพระเทวีแก่พระจักรา
- พระราม**   พระทรงรับพระธรรมรงค์จากปากสฤณาด้วยอาลัย ดำรัสพลอบว่าขอบใจในท่านนี้
ท่านผู้ละสละด้วยกล้าหาญ บุญคุณล้นพ้นประมาณสุดพรรณนา เมื่อบรรลั้วยวาย
ชีวาจตุสฤงสรรค์พ้นความทุกข์สุขสันต์นิรันตกาล ลีณาจาพระอวตาร
ประกาศิต
- สดาୟ**   สดาย์ก็สิ้นชีวิตในฉับพลัน จตุสฤงสรรค์ในทันใด

เมื่อพากย์เจรจาจบแล้ว

- ปี่พาทย์บรรเลงเพลงรวี พระรามเอามือขวาลูบหลังนงสดาୟ 3 ครั้ง นงสดายุขาดใจตาย
ปฏิบัติทำเดินเซเข้าทางประตูซ้ายของเวที
- ปี่พาทย์ บรรเลงเพลงทยอย (เดี่ยวปี่ใน)

ลิงป่าเดินเล่นผ้าสไบออกมาทางประตูซ้าย มาพบกับพระรามในบริเวณที่นงสดายุตาย
พระรามลุกขึ้นยืน รับผ้าสไบจากลิงป่า ลิงป่าวิ่งเข้าทางประตูซ้ายตามเดิม พระรามนำผ้าสไบกอด
ไว้กับอก

- ขับร้อง เพลง ใ่อปี ดังนี้

-ร้องเพลงใ่อปี-

ใ่อว่า อนิจจา สีดาเอ๋ย   ทรามเซย ปานฉะนี้ เป็นไฉน
เข้าค้ำ เคยอยู่ เป็นคู่ใจ   มาเหลือเพียง ผ้าสไบ กับรามรงค์

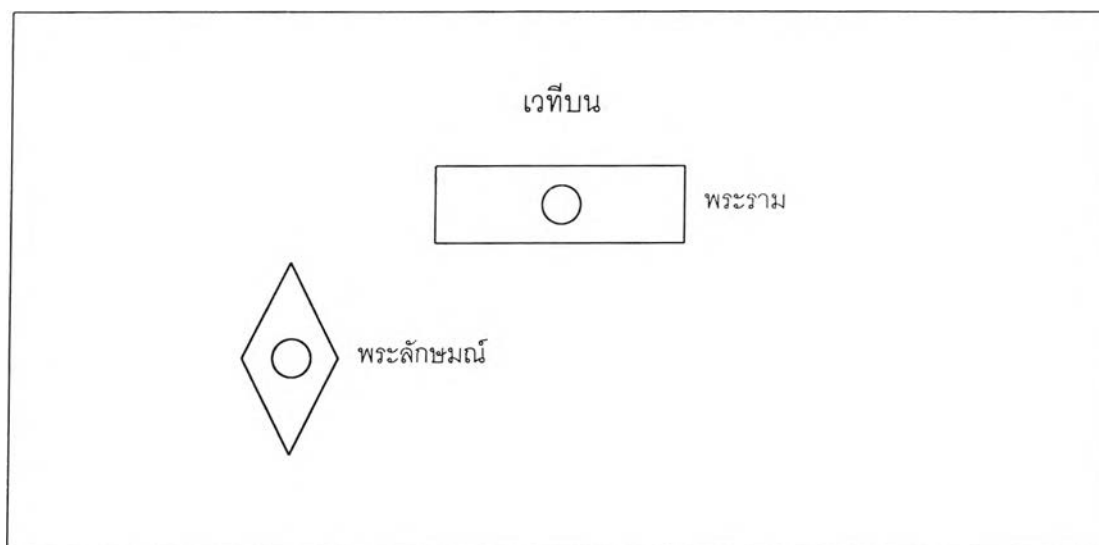
-ปี่พาทย์ทำเพลงโอดใหญ่-

เมื่อขับร้องจบแล้ว พระราม พระลักษมณ์ วิ่งอย่างช้าๆ ขึ้นเวทีบนทางด้านซ้ายของเวที
เวทีบนเปิดม่านสีแดง

- ฉาก แท่นหิน 2 ก้อน ตั้งกลางเวที 1 ก้อน ตั้งเฉียง 45 องศาทางด้านขวา 1 ก้อน ด้านหลังทาง
ซ้ายของเวทีมีต้นไม้ใหญ่ 1 ต้น
- ปี่พาทย์บรรเลง เพลงโอดใหญ่ (โอด 2 ชั้น

พระรามขึ้นไปนั่งบนแท่นหินตั้งกลางเวที พระลักษมณ์ขึ้นนั่งบนก้อนหินด้านตั้งเฉียงด้าน
ขวา ปฏิบัติทำโอด

แผนผังที่ 10 : ฉากพระรามพระลักษมณ์พำนักในป่า

เมื่อปี่พาทย์หยุดบรรเลงเพลงโอดใหญ่ (โอด 2 ชั้น)

- เจรจา พระลักษมณ์ปฏิบัติทำรำตามบทเจรจากับพระราม ดังนี้

-เจรจา-

พระลักษมณ์ ข้าแต่พระเชษฐา โปรดอย่าได้ทรงรำวิโยคโศกโศกา อันพระภควดีสีดาร่วมวายุภรณ์
แม้จะพรากพลัดเพราะอสุรลอบลักพา แต่อำนาจแห่งพระบุญญาบารมีจะคุ้มครอง
ป้องเทวีมิให้มีภัยโปรดทรงสร้างกันแสงแข่งพระหฤทัยระงับโศก ฉวยโพยภัยไซ้

โรคมาบี่ทา จะระคายเคืองเบื่องบาทพระเชษฐาให้ทับทวี ขออัญเชิญพระเจ้าพี่
 บรรทมพัก นื่องจะถวายเป็นอารักข์อยู่จนเฝ้าได้เบื่องพระบาท
 พระราม ขอขอบใจศรีอนุชาผู้ภักดี อันร่่มหว่าแห่งนี้ดีหนักหนา พี่จะบรรทมพักร่อนผ่อนอุรา
 พอหายร้อน พอดตกบายชายแสงพระทินกรจึงค่อยจรไป ตรัสพลางพระตรีภุไนย
 ทอดพระองค์ลงนิทรภา ภายใต้อรุขฉายาร่มใบบัง

-ปี่พาทย์ทำเพลงตระบรรทมไพร-เพลงฉิ่ง-

-พระราม บรรทม พระลักษมณ์ถวายเป็นอยู่จน

- ฉาก เดิม
- แสง สี เปิดไฟสว่างน้อย เวลากลางคืนขึ้น
- ฉายสปอตไลท์บริเวณต้นไม้ที่ตัวหนุมาน

หนุมานออกมาจากต้นไม้ ด้านฉากหลังแท่นหินของพระรามนอนแล้วเขาก็ไม่กว้างปามา
 ที่พระรามนอน พระลักษมณ์เห็นเข้าโกรธเข้าไล่ตีด้วยศร หนุมานลงจากต้นไม้ พร้อมกับพระ
 ลักษมณ์ไล่ตีบริเวณกึ่งกลางของเวทีบนตอผู้ตามกระบวนท่า พระลักษมณ์ถูกหนุมานแย่งศรไปบน
 ต้นไม้ตามเดิม พระลักษมณ์ปลุกพระรามให้ตื่นขึ้นเพื่อให้ช่วย พระรามตื่นขึ้นมองเห็นหนุมานจึง
 บอกพระลักษมณ์ แล้วเรียกหนุมานตามกระบวนท่าว่าในทำนองเพลง และเนื้อร้อง ดังนี้

-ร้องเพลงกระบี่ลีลา-

พระแลเล็ง พั่งพิศ วายุบุตร	บริสุทธิ์ ขนขาว ราวสีสังข์
ทั้งท่วงที กิริยา ไม่น่าข้ง	จึงดำรัส ตรัสสั่ง อนุชา
อันวานร ตัวนี้ ที่ประหลาด	เห็นมิใช่ เชื้อชาติ วานรป่า
อย่าทำร้าย พี่จะเรียก ให้ลงมา	แล้วมี พระวาจ่า เรียกวานร

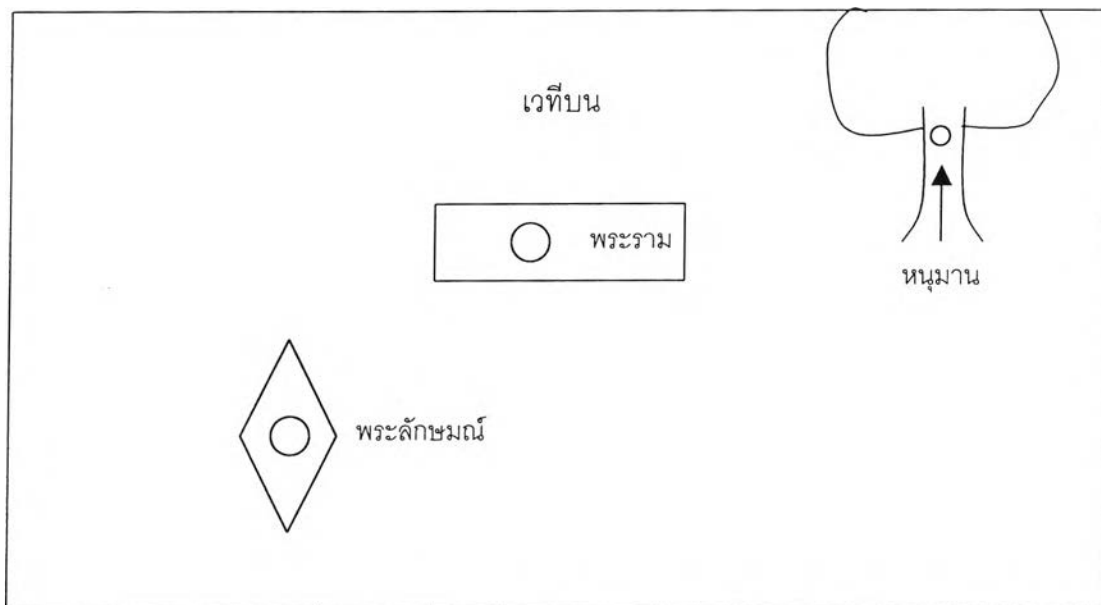
-ปี่พาทย์ทำเพลงกระบี่ลีลาต่อ-

-พระรามเรียกหนุมานลงมา หนุมานถวายเป็นศรคืน-

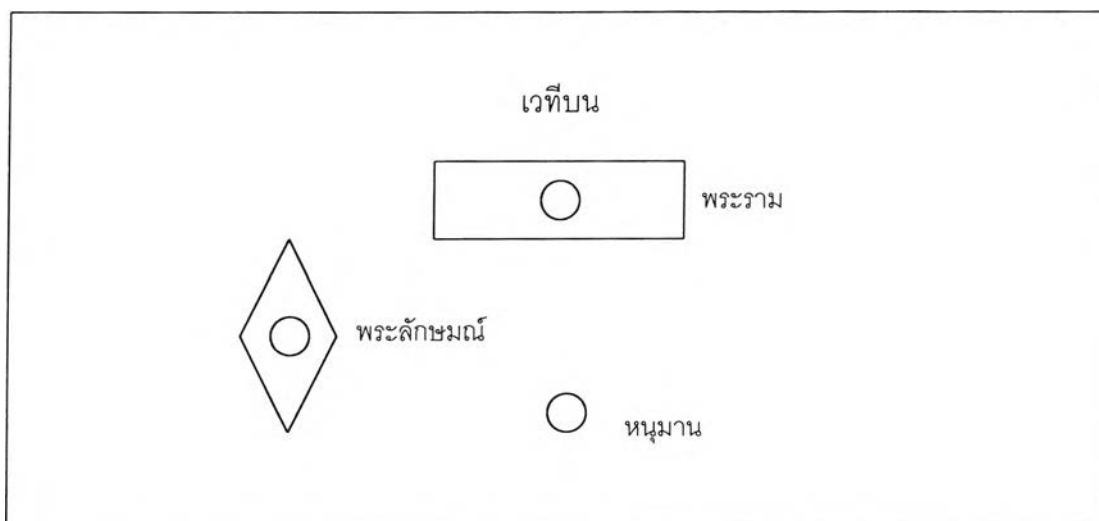
-พระรามลูบหลังหนุมาน 3 ครั้ง

-หนุมานได้กำลังคืน-

แผนผังที่ 11 : ฉากหนุมานแก๊งพระราม

แผนผังที่ 12 : ฉากหนุมานแผลงฤทธิ์

- ปี่พาทย์บรรเลงเพลงคุณพาทย์ หนุมานปฏิบัติทำรำเพลงคุณพาทย์ตามกระบวนท่า แล้วแผลงฤทธิ์
- แสง, สี, เปิดไฟ, กระจับปี่ ในเพลงคุณพาทย์จนจบ
- เจรจา หนุมานได้กล่าวเจรจากับพระราม ดังนี้

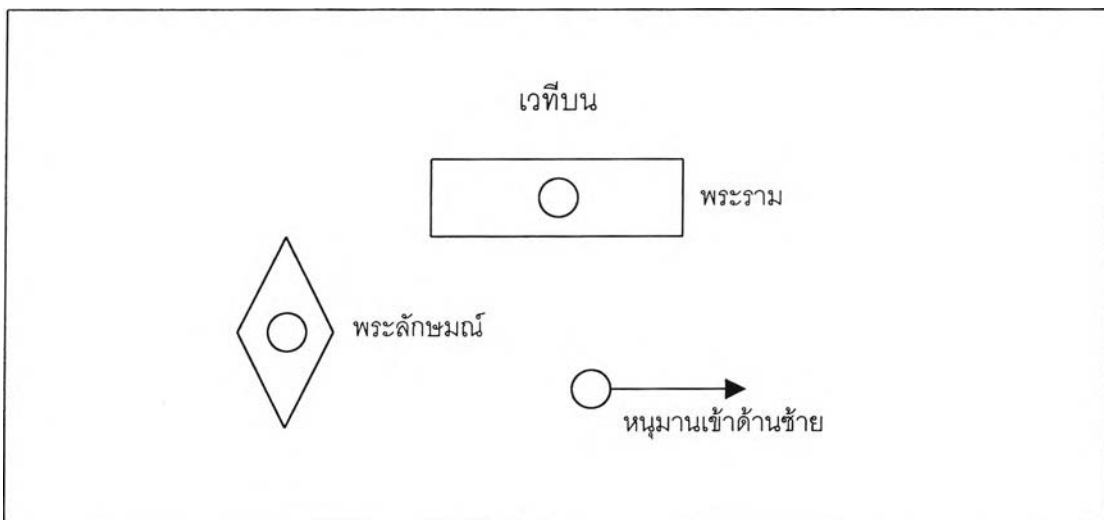
-เจรจา-

หนุมาน ข้าแต่พระสีักรรามาวดาร ข้าพระบาทนี้ชื่อกำแหงหนุมานชาลยฤทธา พระพายเทวฤทธิคือบิดาของข้าพระบาท แม่สวาหนุชนาถเป็นมารดา ชนนี้เคยสั่งข้ามาครวญเยาว์วัย ว่าเมื่อใดพบมนุษย์มีสีักร คือพระนารายณ์ผู้ทรงศรรามาวดาร ให้เข้าสวามิภักดิ์ต่อพระภูบาลแทบเบื้องพระบาท บัดนี้ข้าได้พบพระจักราสุมใจจินต์ ขอถวายตัวเป็นข้าแห่งพระจักรินจนวันตาย ประการหนึ่งข้านี้มีน้ำและน้องชายอีกทั้งไพร่พล แต่ล้นเรื่องอิทธิฤทธิรณด้วยเกิดมาเป็นวานร ต่างคอยเฝ้าบาทพระสีักรเพื่อถวายตัวเป็นข้าทหาร ขออัญเชิญพระอวตารประทับอยู่ที่นี้ ข้าพระบาท จะไปนำหมู่กระบี่เฝ้าเบื้องบาทบงส์พระทรงชัย ทูลพลางส่ำแดงฤทธิไกรเหาะขึ้นเมษี หมายมุ่งชิตชินราชธานี

-ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด-

-หนุมานลาพระรามแล้วเดินเข้าเวที-

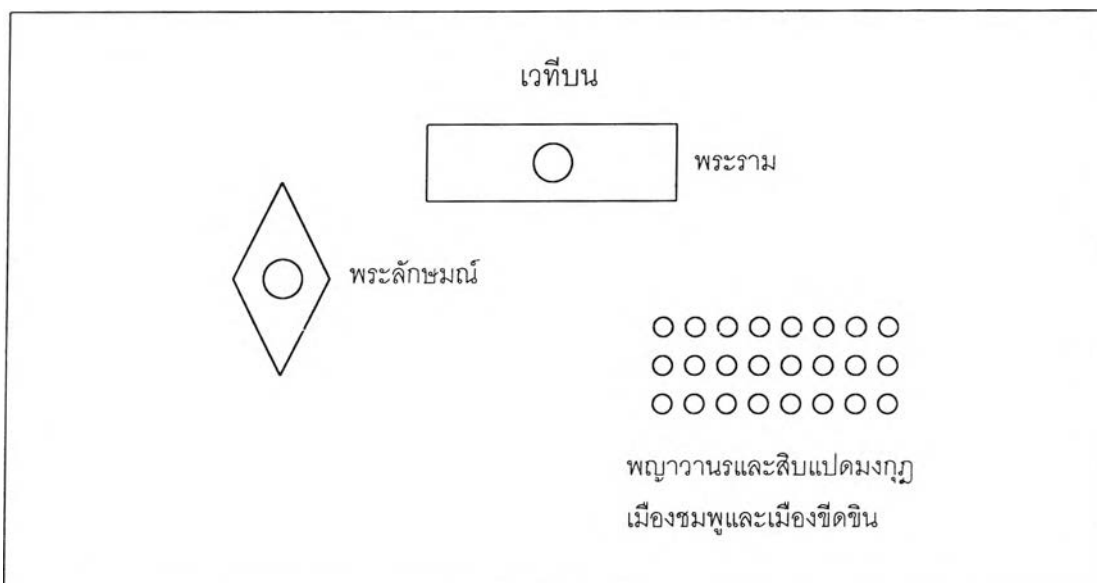
แผนผังที่ 13 : ฉากหนุมานนำกองทัพมาถวายพระราม

เมื่อจบคำเจรจาแล้วหนุมานทูลลาพระรามเข้าทางด้านซ้ายของเวทีบนเพื่อนำพลลิงของเมืองขีดขินและเมืองชมพูมาเฝ้าพระราม ตามบทเจรจาและบทร้องของพระราม ดังนี้

หนุมานพาพญาวานรและลิบแปดมงกุฎออกเฝ้าพระราม

แผนผังที่ 14 : ฉากถวายพล

หนุมาน ข้าแต่สมเด็จพระจักรีศรีพระกร บัดนี้ข้าได้นำหมู่วานรทั้งน้อยใหญ่ มาถวายตัวต่อพระภูวไนยรามมาวาดาร เพื่อสนองรอบาทาเป็นข้าทหารแห่งพระภูธร มีสุครีพบุตรพระทินกรคุมทัพกำกับมา ขอได้ทรงทราบพระบาทาฝ่าธุลี

-ร้องเพลง

เมื่อนั้น
ทอดพระเนตร วานร โยธี

องค์พระ หริรักษ์ เรืองศรี
ทั่วถ้วน ล้วนมี ฤทธิไกร

-ร้องเพลงเหรา-

พระนิงนี่ก คะนึ่ง ถึงสีดา
จำจะใช้ ทหาร ชาญชัย
ทั้งจะได้ ดูตำบล หนทาง
นิงนี่ก ตรีกาโตร ไปมา

ไม่รู้ว่า ยากเย็น เป็นไฉน
ไปสืบข่าว อรไท ถึงลงกา
จะไปล้าง อสุรศักดิ์ ยักษา
จึงมี บัญชา ตรัสพาที่

-เจรจา-

พระราม   ดูกรหนุมานขุนกระบี่ผู้มียศ กับองค์ผู้อาจอัญญาหลานโกสิย์ บุตรศิวะขุนกระบี่ศรี
 ชมพูพาน จงคุมพลพลทวยหาญเป็นหน่วยหน้า ไปสืบหนทางระหว่างมรรคา
 พนาลัย นับแต่ถิ่นนี้จนถึงกรุงไกรลงกาสถาน ทั้งพื้นภูมิหน้าท่าและผลาหารที่จะ
 พักพล จงสำราญตรวจค้นให้ถ้วนถี่ จนกระทั่งถึงธานีเมืองลงกา แล้วแจ้งข่าวต่อ
 องค์สีดาพยาบาล บอกว่าเรายกทวยหาญตามมารับเจ้าจอมขวัญ ให้ปกป้องครอง
 ชีวิตไว้คอยท่า ตราบจนกว่าเราประสพบเทวี จงแจ้งความตามว่านี่แก่ทราวมวย

-ร้องเพลงกล่อมพระยา-

ว่าพลาง ทางหยิบ สไบทรง	ทั้งพระ อำมรงค์ ส่งให้
แล้วบอกว่า ผ่านนี้ ของทราวมวย	ฝากวานร ไวโน นิมวา
อำมรงค์ วงนี้ ก็ของนาง	ทศกัณฐ์ นั้นขวาง เอาบึกษา
ท่านจง นำไป ให้สีดา	แจ้งความ กานดา หายแคลงใจ

-เจรจา-

หนุมาน   หนุมานผู้ชาญชัยน้อมรับพระราชโองการ แล้วนึกได้ด้วยปรีชาชาญอันรอบคอบ
 จึงกราบบทูลทูลตอบสนองไข ว่าซึ่งโปรดให้อัญเชิญผ้าสไบกับพระอำมรงค์ ไป
 ถวายพระอัครชายายอดอนงค์ที่ลงกา ข้าพระบาทขออาสาหาพริ้นไม ถึงจะ
 ลำบากยากอย่างไรไปให้ถึง แต่เรื่องหนึ่งซึ่งขัดสนกังวลนัก ด้วยข้าพระบาทเพิ่งมา
 สามีภักดีต่อพระจักรี พระมิ่งแม่สีดานารีมีรู้จักซึ่งพักตราถึงจะเข้าเฝ้าที่ลงกาน่า
 สงสัย คงมีเชื้อวาจาข้าปราศรัยตามรับสั่ง ขอสมเด็จพระทรงสั่งขีโปรดพินิจนึก
 ตรึกตรา ช่วยชี้แนะให้แก่ข้าเถิดพระภูวไนย

-ร้องเพลงกระบอกทอง-

มาดมั่น ตัวท่านนั้น แจ่มสาร	เขาวมาลัย ยังคิด สงสัย
จะว่าเป็น พวกมาร ชาญชัย	ไม่เชื่อ ในคำ พาที
จงยกเอา ความหลัง ครั้งยกศร	ในนคร มิถิลา บุรีศรี
เนตรเรา กับเนตร เทวี	ถ้อยที่ ถ้อยเล็ง ประจวบกัน

ที่ช่อง บัญชร ปราสาท
ความลับ ชื่อนี้ สำคัญ

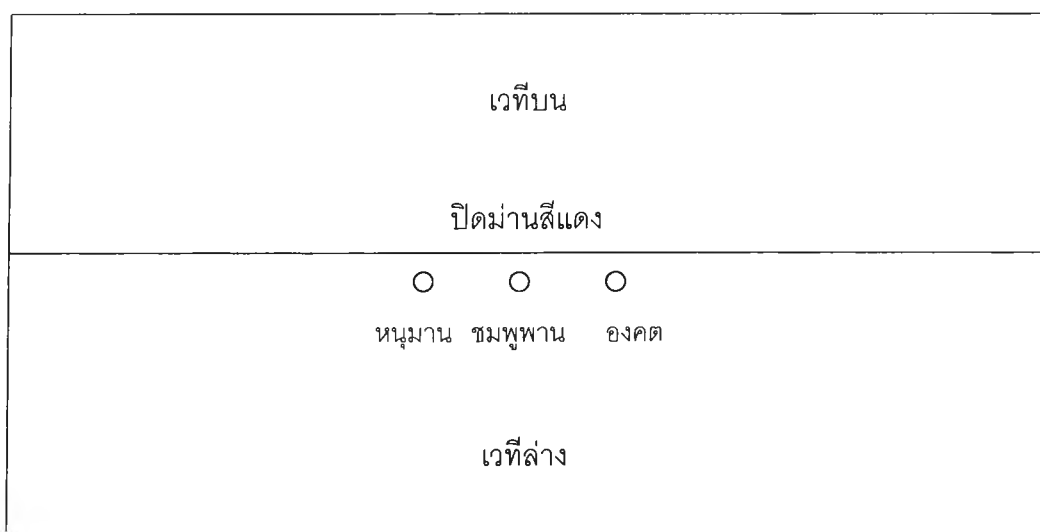
ต่างคิด พิศवास เสียวกระสันต์
รู้จักัน แต่เรา กับ เทวี

-เจรจา-

หนุมาน บุตรพระพายพึงวาที่ที่ตรัสเล่า ก็จดจำคำข้อเค้าไว้แจ้งใจ เข้าน้อมรับพระร้ามรงค์
และผ้าสไบเทินเกศา ทั้งสามนายกราบถวายบังคมลามีซ้ำที่ ออกมาจัดพหุลพล
กระปี่บริบครรไล

-ปีพาทย์ทำเพลงเสมอ-

แผนผังที่ 15 : สามสิงเดินทาง

เมื่อจบบทร้อง บทเจรจาในฉากนี้

- ปีพาทย์ บรรเลงเพลงเสมอ พญาลิง 3 ตัวคือ หนุมาน ชมพูพาน องคต ปฏิบัติทำรำเพลงเสมอ บริเวณ หน้าม่านแดง ซึ่งกำลังปิด เมื่อจบกระบวนท่าแล้ว 3 ลิง ก็จะเข้าทางประตูซ้ายของเวทีล่าง
- แสง, สี เปิดไฟสว่าง บริเวณเวทีล่าง

จบการแสดงชุดถวายพล

พิธีกรบรรยาย เนื้อเรื่องย่อ ชุดหนึ่งนุชบุษมาลีเป็นการแสดงชุดที่ 2 ดังนี้

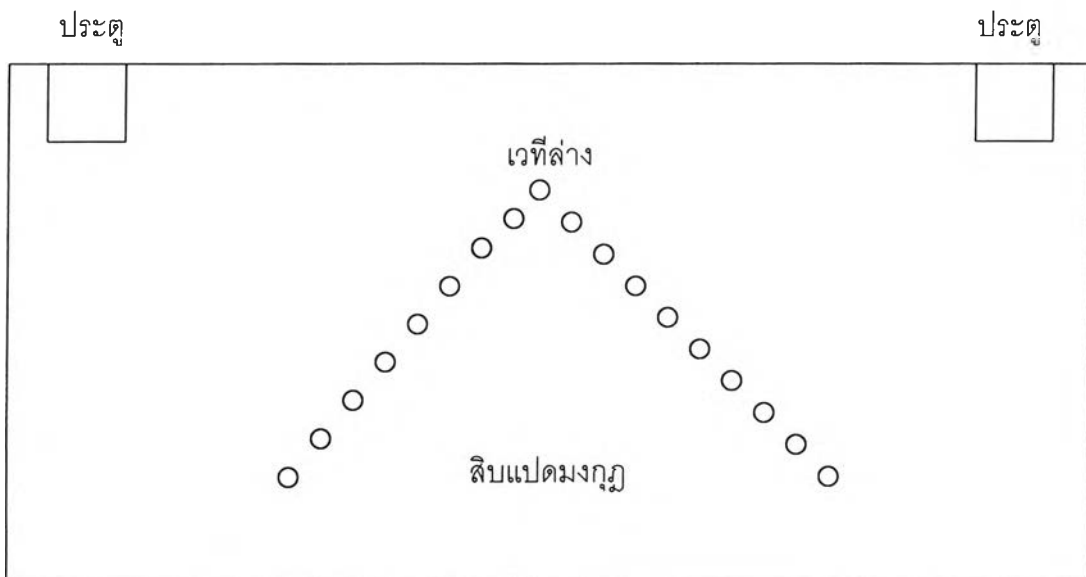
ทั้งสามเดินทางมาถึงสระโบกขรณีตอนใกล้ค่ำจึงหยุดพักผ่อน ในสระมียักษ์ตนหนึ่ง ชื่อ ปักหลั่น ซึ่งถูกสาปจากพระอิศวรให้มาเฝ้าสระ เมื่อใดทหารของพระรามผ่านมาแล้วฆ่าตายก็จะ พันคำสาป ยักษ์ปักหลั่นก็ขึ้นมาหมายจะทำร้ายพวกพลลิงทั้งหมด แต่เกิดการต่อสู้กับองคต และ ได้ตามไล่ความกันแล้ว จึงให้องคตฆ่าตายตนเองจึงพันคำสาปไปอยู่บนสวรรค์ตามเดิม เมื่อสังหาร ยักษ์ปักหลั่นแล้วกองทัพของหนุมานได้เดินทางต่อไปตามมรรคามาพบนางบุษมาลี ซึ่งถูกพระอินทร์ สาปมาอยู่ในป่าเพียงผู้เดียว หนุมานเกี้ยวพาราสี นางบุษมาลีเล่าความให้ฟังแล้วหนุมานได้นาง บุษมาลีเป็นภรรยาอีกคนหนึ่ง แล้วจึงส่งนางบุษมาลีขึ้นไปบนสวรรค์ตามเดิม

เริ่มการแสดงชุด หนึ่งนุชบุษมาลี

- ปี่พาทย์ บรรเลงเพลง กราวนอก
- แสง, สี เปิดไฟสว่าง บริเวณเวทีล่าง

สืบแปดมงกุฏ ปฏิบัติทำรำวีระชัยลิง โดยการแบ่งการออกมาปฏิบัติทั้งสองด้านของเวที คือ ประตูขวา 9 คน ประตูซ้าย 9 คน เป็นรูปแบบของตัว $\wedge$

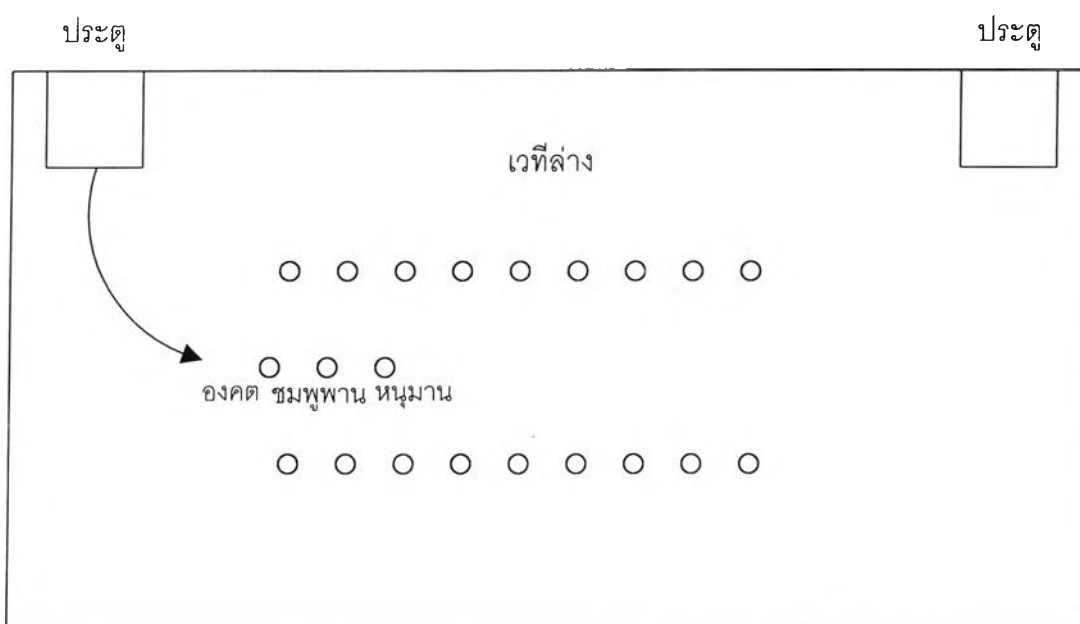
แผนผังที่ 16 : ฉากวีระชัยสืบแปดมงกุฏ

เมื่อจบกระบวนการท่าของวีระชัยถึง สิบแปดมงกุฎแล้ว จะแปรแถวเป็นแถวตอน 2 แถว หันหน้าไปทางประตูขวาของเวที และลิงพญาคือ หนุมาน ชมพูพาน องคต จะออกมาปฏิบัติ ท่ารำ เพลงร่ำสามลา

- ปี่พาทย์ บรรเลง เพลงร่ำสามลา เดินปะเท่งปะตามจังหวะตะโพนของลิงพญาในการตรวจพล
- ปี่พาทย์ หยุดบรรเลง มีการพากย์เบ็ดเตล็ด ดังนี้

แผนผังที่ 17 : ฉากตรวจพล

เมื่อตรวจพลของลิงพญาแล้ว ทั้งหมดแล้วปฏิบัติท่ารำตามบทพากย์เบ็ดเตล็ด ดังนี้
-พากย์-

หนุมานชมพูพานชาญชัย	องคตยศไกร
อาสาพระรามอวตาร	
สี่ขาวราวเรื่องเมืองมาร	ทั้งให้พบพาน
เอกองค์สีดามารศรี	
ครั้นถึงสระโบกขรณี	แสงพระสุริย์
ก็ลีเลี้ยวลัดอัสดง	
สามนายจึงสั่งจัดรงค์	จิตเจตจำนง
สำนักพักผ่อนอินทรีย์	

- กองทัพของหนุมานเดินขึ้นเวทีบนทางด้านขวาของเวที
เปิดม่านแดง -ฉาก เวทีบนเป็นป่า มีสระน้ำ เปิดไฟสว่างเล็กน้อย

-เจรจา-

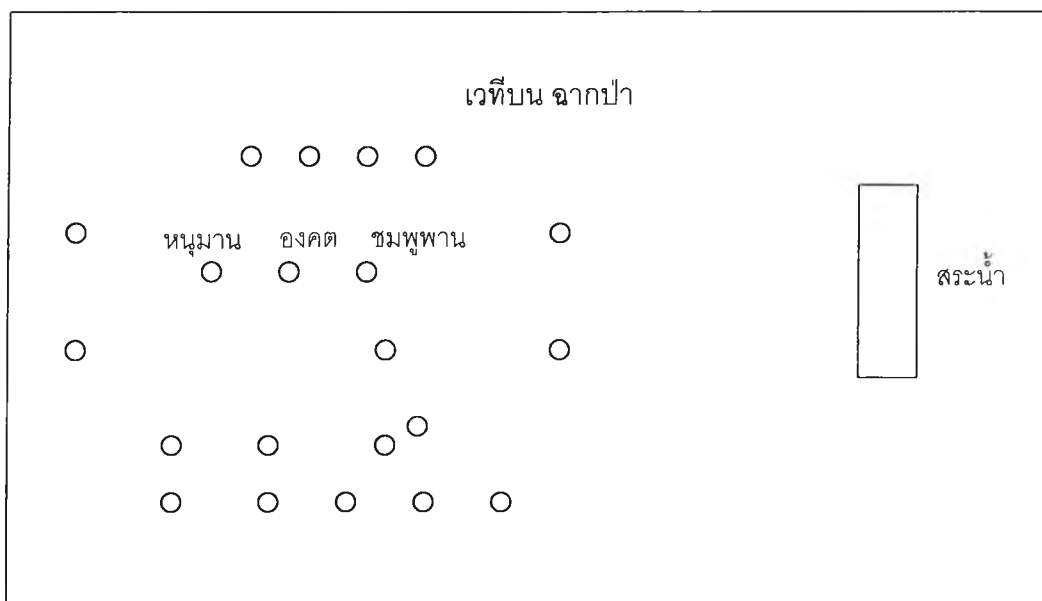
หนุมาน   ดูราเหล่าโยธีมีศักดา บัดนี้เราสืบมรรคาмаไกลนัก พื้นภูมินี้หน้าสำนักควรพักผ่อน
พอเหนื่อยคลายหายร้อนจึงค่อยจรไป   สักพลางสามนายก็คลาไคลขึ้นนั่งยังแผ่น
ผา ต่างตนต่างเอนกายลงพักผ่อน   ปี่พาทย์บรรเลงเพลงตระนอนขึ้นทันที

กองทัพของหนุมานทั้งหมดเดินขึ้นเวทีบนทางด้านขวาของเวที   หนุมานปฏิบัติทำรำตาม
บทเจรจาให้กองทัพพักผ่อนนอนหลับ

- ปี่พาทย์บรรเลงเพลงตระนอน
- แสง ,สี เปิดไฟสว่างเล็กน้อย

หนุมาน องคต ชมพูปาน นอนเรียงกัน ส่วนพวกสิบแปดมงกุฎนอนเกลื่อนกลาดตามเวที

แผนผังที่ 18 : ฉากป่า

-ปีพาทย์ทำเพลงตระนอน-

-หนูมาน ชมพูพาน องคต รำน้ำพาทย์-

-ลืบแปดมงกุฎแยกย้ายกันพักผ่อนตามที่-

เมื่อจบเพลงตระนอนแล้ว ลืบแปดมงกุฎ และลิงพญา นอนในลักษณะต่างๆ เช่น นอนคว่ำ นอนหงาย นอนตะแคง นอนยกเท้า มือกำไปมา ระวังกันในลักษณะขบขัน

- ปีพาทย์ บรรเลงเพลงฉิ่งขึ้นเบาๆ
- แสง, สี สปรอตไลฉายที่บริเวณบ่อ ตัวยักษ์ปักหลั่น เดินออกมาทางเหลือบซ้ายที่บริเวณสระน้ำ ชื่อ สระโบกขรณี ออกเดินมาพบพวกลิงนอนเกลื่อนกลาด และเดินไปเห็นลิงที่นอนอยู่ 3 ตัว เรียงกัน โดยหนูมานนอนทางขวาของเวที องคตนอนกลาง ชมพูพานนอนด้านซ้าย ปักหลั่นเห็นลิง 3 ตัวนอนเรียงกันอยู่ และคิดว่าองคตเป็นนายทัพ เพราะว่าเครื่องแต่งกายนั้นสวยงามกว่าลิงตัวอื่นและนอนตรงกลางอีกด้วย จึงใช้เท้าถีบที่ตัวของคต ดั่งบทร้อง ยักษ์ปักหลั่นปฏิบัติทำรำตามบทร้อง ดังนี้
- ปักหลั่นออกมาทางซ้ายของเวที

-ร้องเพลงโยนดาบ-

บัดนั้น	อสุรศักดิ์ปักหลั่น ในสระศรี
ดึกสงัด มัชฌิมา ในราตรี	ขึ้นจากสระ เทียวมา

-ร้องเพลงแขกไพรขึ้นเดียว-

เลียบรอบ ขอบสระ ปะพวกลิง	นอนกลิ้ง บนกลาด ดาษป่า
เห็นกระบี่ มีเครื่อง ประดับประดา	กายา เขียว อำไพ
นั่งพิณจ คัดสำคัญ มั่นหมาย	อ้ายตัวนี้ เป็นนายใหญ่
จะสังหาร ผลาญมัน ให้บรรลัย	พลางแผลงฤทธิ์ไกร ถีบวานร

-ปีพาทย์ทำเพลงร้ว-

ยักษ์ปักหลั่นเดินมาที่องคตนอนแล้วใช้เท้าถีบ องคต

- ปีพาทย์ บรรเลงเพลงร้ว เพลงเชิด องคตลุกขึ้นต่อสู้อย่างกล้าหาญ
- แสง, สี เปิดไฟสว่างขึ้นบริเวณเวทีบน ลิงทุกตัวลุกขึ้นตกใจเข้าไล่จับ

ยักษ์ปักหลั่นและองค์ศรเข้ารบกันตามกระบวนท่า และจับตัวยักษ์ปักหลั่นได้ ในเพลงเชิด

-สามลึงจับปักหลั่น-

เมื่อปฏิบัติกระบวนท่ารบยักษ์ปักหลั่นแล้วจับได้ องค์ศรเจรจาตามความ ดังนี้

- ปี่พาทย์ หยุดบรรเลงเพลงเชิด และเพลงเดี่ยว (ในตอนจับได้แล้ว)

-องค์ศรเข้ารบกับยักษ์ปักหลั่น-

-หนุมาน ชมพู่พาน สิบแปดมงกุฎตกใจตื่น-

-ปี่พาทย์ทำเพลงเดี่ยว-

-องค์ศรจับตัวปักหลั่นได้-

-เจรจา-

องค์ศร บุตรพระยาพาลีมีฤทธิ์รอนครันจับได้อสุรา ขุนกระบี่มีวาจาว่าเหยยเหยยอสุร อันนามวงศ์พงศ์ประยูรเป็นอย่างไร เจ้าอยู่ตำบลหนนโหนโยโหัง ไม่เกรงพวกกูหมุ่ทหารพระทรงสังข์รามาวตารหรือมีผู้ใดใช้สอยไ้อ้สามานย์ประการใด จงบอกความตามไปให้แจ้งการ

ปักหลั่น อสุรศักดิ์ปักหลั่นพึ่งยอดทหารแจ้งกิจจา ว่าเป็นทหารชาญศักดิ์ดาแห่งองค์พระจักรี ก็ชื่นชมสมฤดีแล้วปราศรัย ครั้นนี้เราจะเล่าให้พวกท่านฟังแต่มา เมื่อแรกเริ่มเดิมที ข้าเป็นเทวราชเสนอนองรองบาทองค์สหัสนัยตรีตริงสา ข้าไปเป็นซู้กับนางคีนางฟ้าชื่อว่ามาลี พระเป็นเจ้าดาวดึงส์จึงสาปข้านี้ไปเป็นยักษ์ ชื่ออสุรศักดิ์ปักหลั่น เฝ้าสระศรี ต่อพบปะทหารพระจักรีสี่บรมรคาแล้วสังหารผลาญชีวาข้าอาสัญ จึงจะได้ไปเกิดเป็นเทวภูตณชโทษ ท่านผู้เรื่องฤทธิ์รงค์จึงได้โปรดกรุณา ให้ข้าพ้นทุกข์เวทนาสู่ณภาลัย

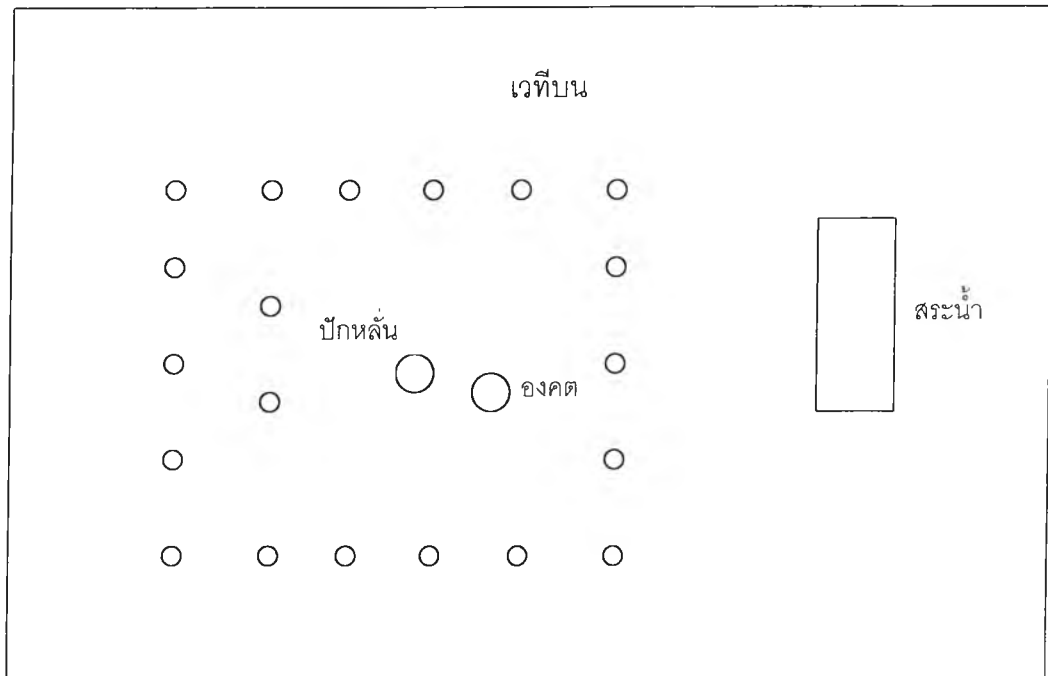
องค์ศร ฝ่ายองค์ศรฤทธิไกรให้มีจิตคิดเมตตา ชักพระขรรค์ขึ้นเงื้อง่าทำท่าที่ สังหารปักหลั่น อสุรลีลีนชีวากลับไปสู่ฟากฟ้านภาลัย

เมื่อจบบทพากย์เจรจาแล้ว ปี่พาทย์บรรเลงเพลงปี่กลองเพื่อขำยักษ์ปักหลั่น

- ปี่พาทย์บรรเลงเพลงปี่กลอง

- แสง, สี เช่นเดิม

แผนผังที่ 19 : ฉากสังหารยักษ์ปักหลั่น

เมื่อจบกระบวนการทำประหารยักษ์ปักหลั่นบริเวณกลางเวทีด้านบนแล้วยักษ์ปักหลั่นเดินเซ
เข้าทางด้านซ้ายของเวที ในเพลงรัวและโอด

- ปี่พาทย์บรรเลงเพลงรัว และเพลงโอด
- ขับร้องเพลงต้อยหม้อ ลิงพญา 3 ตัว สิ้งไฟรพลออกเดินทางต่อไป โดยจัดเป็นรูปแบบแถวสอง
ข้าง ลิงพญาอยู่ตรงกลาง ด้วยทำนองเพลงเชิด เดินเข้าทางด้านซ้ายของเวที

-ร้องเพลงต้อยหม้อ-

เสด็จสังหาร ผลาญยักษ์ ปักหลั่น

สุรียัน แยมเยียม เหลี่ยมไศล

จิ้งตรวจตรา พหล พลไกร

คลาไศล ไปตาม มรรคา

-ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด-

-หนูมาน ชมพู่พาน องคต คุมพลเดินเข้าเวที-

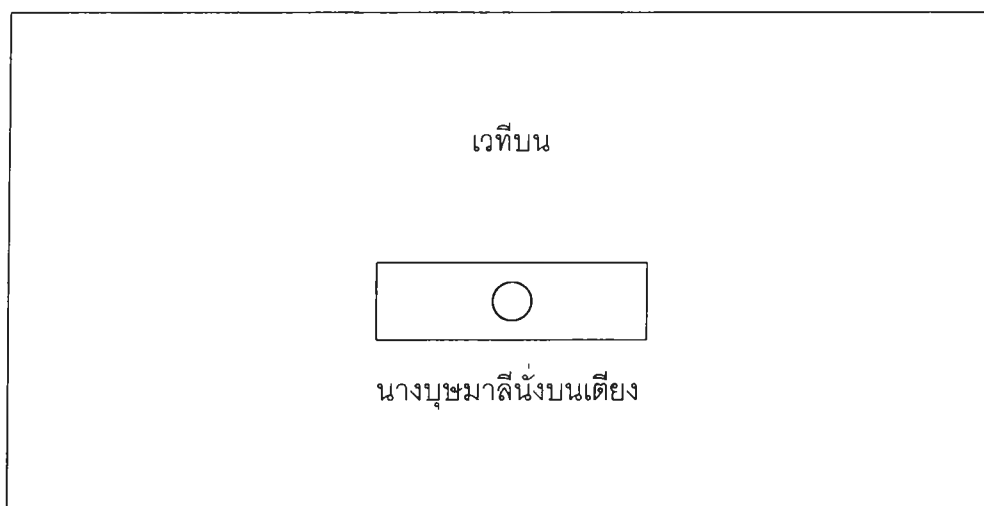
ปิดม่านแดง

พิธีกรรมบรรยายเนื้อเรื่องย่อการแสดงชุดสัมพันธภาพที่ชี้ทาง

หนุมานจึงได้ออกเดินทางต่อไป มาถึงเขาเหมติรัน เห็นไพร่พลเหน็ดเหนื่อยจึงให้หยุดพัก ซึ่งเป็นพื้นอันน่าอัศจรรย์ยิ่งนักคือ มีทะเลกว้างไม่มีทางไปเห็นน้ำกับฟ้า จึงพูดบ่นออกมาว่า คุณกสดาญ์ อาสาช่วยนางสีดาชยาของพระรามจนถูกทศกัณฐ์ฆ่าตาย ก็จะได้แต่เพียงชื่อเสียงปรากฏอยู่เท่านั้น

ในขณะนั้นนงสัมพาที่อยู่ในถ้ำได้ยินคำหนุมานพูด ทราบว่านงกสดาญ์ตายจึงออกมาพบหนุมาน หนุมานได้เจรจาถึงเรื่องราวต่างๆ ของพระรามและตนเองได้รับอาสาในครั้งนี้นงสัมพาที่จึงบอกกับหนุมานว่าตนเองถูกสาปให้มาอยู่ในถ้ำ เมื่อโรทหารของพระรามผ่านมาและให้ขึ้นสามครั้ง ขนของตนเองจะอกขึ้นมาดังเดิม จากนั้นหนุมานก็ให้ 3 ครั้ง นงสัมพาที่ก็บอกทางไปเมืองลงกาให้หนุมานชี้หลังตนเองแล้วบินไปเมืองลงกา

แผนผังที่ 20 : ฉากเมืองร้าง

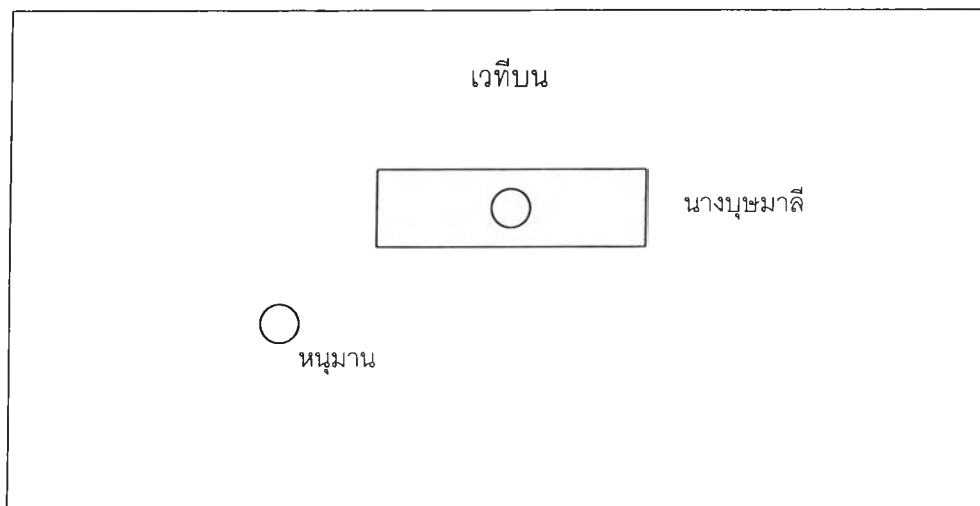

เปิดม่านแดง

ฉากภายในห้องพระโรงเก่าๆ มีเตียงตั้งบริเวณกลางเวทีบน

- ปี่พาทย์บรรเลงเพลง ฉิ่ง
- แสง, สี เป็นฉากภายในเมืองร้าง

แผนผังที่ 21 : ฉากเมืองร้าง (ต่อ) หนุมานพบนางบุษมาลี

หนุมานออกทางขวาของเวที เห็นนางบุษมาลีนั่งอยู่บนเตียง จึงได้เจรจาตามบทกับนางบุษมาลีดังนี้

-เจรจา-

หนุมาน เห็นนาริงามแฉล้มดูแซมซ้อย โคมเจลาเจ้านั่งร้อยพวงมาลัย ยิ่งพิศเพลินเจริญใจ
 ในลักษณะ ทั้งพักตราก็เอี่ยมอ่อมดูยิ้มแย้ม วงขนงโก่งตั้งจันทร์แรมดูน่ารัก สอง
 ปรางนางเด่นเห็นประจักษ์เหมือนดวงจันทร์เมื่อวันเพ็ญ ยิ่งรับรู้จนวนอนเห็นเกิด
 ปราบณาเจ้ายาใจ แล้วคิดว่าเจ้าอรไทนั่งอยู่เพียงผู้เดียว แม้นางมีรักก็จักลอง
 เกี้ยวดูลักครา คิดพลางทางคลาไคลขึ้นนั่งเตียงเคียงกัลยาแล้วพาที โคมเจลา
 เยาว์ยอดฟ้ามารศรีจะหาไหน ขอถามเจ้าสักหน่อยอย่าน้อยใจเลยกัญญา อ้นกรุง
 ไกรใหญ่โอฬารนำอัศจรรย์ พร้อมทั้งปรางค์รัตน์ปราสาทสุวรรณอันอำไพ แต่เหตุ
 ไฉน ผู้คนพลไพร่จึงไม่มี สงัดเงียบดั่งป่าดงพงพีน่าสงสัย อหนึ่งโคมงามมีนามใด
 ไฉนน้องแมงามประกอบมาครอบครองห้องปรางค์ปรา น้าเอ็นดูอยู่โคมเจลาเจ้า
 ไม่กลัวผีหลอกบ้างดอกหรือ ว่าพลางทางแบมือขอมาลา แม่สาวสุวรรณค์ขวัญชีวา
 อย่าสลัดตัดเยื่อใย จงเมตตาให้มาลัยแก่พี่ยา

บุษมาลี โคมนางฟ้าบุษมาลี ฟังมธุรสพวงวิขุณสวาเอ่ยปราศรัย จึงกระถนถอยหนีลึงทิ้ง
 ดอกไม้ใจครั้นคร้าม แม้นมิบอกเอ่ยออกความแก่ขุนกระบี่ ก็คงจะรบเร้าเฝ้าเข้าชี้

- มีย่อนหยุด ดำริพลางนางนงนุช จึงตอบความตัวของเรานี้มีนามว่าบุษมาลี เป็นนางฟ้าข้าของท้าวโกสีย์จอมเทวราช เมื่อคราวเคราะห์เพราะประมาททำให้หลงผิด ข้าชักนำอสุรนามว่าดาววันให้ชมชิตนางรัมภา อสุรีพากันตามมาไว้เมืองมายัน ครั้นองค์ท้าวโกสีย์จอมเทวทรนทรทราบเรื่อง เทวบดีให้มีจิตคิดแค้นเคืองจึงสาปข้าให้ลงมาอยู่ในมายันนคราเพียงผู้เดียว จะมีใครมาแลเหลียวก็หาไม่ เมื่อท่านรู้เรื่องแล้วอย่ารำไรเชิญโคลคลา มาปะปนกับคนต้องโทษาเดียวจะพากันมีผิด
- หนุมาน** แม่โถมเวลาเยาว์มิตรช่างจำนรรจา ว่าเป็นคนต้องโทษาท้าวโกสีย์ อันโทษของนางเทวีถูกสาป บัดนี้พี่ก็ทราบจนสิ้นหมด อยากรจะขอลาแม่ยามหยุดปานจะหยาดอันความผิดของนุชนางูทำไฉนจึงจะพ้นหนอ มาดมั่นว่าตัวพี่นี่พอจะช่วยได้ จะอาสาช่วยแม่อรไทจนสุดฤทธิ์เชิญเอ่ยพจนพร้องอย่าป้อปิดเลยขวัญตา
- บุษมาลี** อันความผิดของตัวข้าที่ราศี ตามคำสาปท้าวโกสีย์ที่สาปสรรพ์ เมื่อใดที่องค์พระทรงสุบรรณรามาวตาร ใ้ให้ขุนกระบี่ศรีหนุมานคลาโคลไปลงกา เพื่อสืบว่านางสีดาพาพัศตร์ขุนกระบี่ผู้มีศักดิ์ช่วยส่งข้าคืนสวรรคต จึงจะพ้นคำสาปจอมเทวัญนะวานร เมื่อรู้แล้วจงรีบจรวยารอข้า
- หนุมาน** อนิจจะอนิจจาน่าหวัร้อ เจ้าเปรียบเหมือนกับจุดได้มาดำต่อไม่พอที่ วันนี้แล้วเจ้าเทวีจะได้คืนไปสวรรคต พี่นี้หรือคือหนุมานชาญฉกรรจ์เรื่องฤทธิ์ไกร เป็นยอดทหารองค์พระตรีภูวไนยทางฤทธิ์ รับสั่งใช้ให้ไปธานีลงกายักษ์ พี่จะขออาสาส่งเจ้านงลักษณ์ครรรไลสวรรคต ตามคำสาปของเทวัญอมรินทรา ขอเชิญผินพัศตร์มาสนทนาเถิดกลอยใจ
- บุษมาลี** อู๊ย ดูซีทำมือไวไว้อยู่ดู เราเห็นว่าทหารองค์พระทรงครุฑเรื่องฤทธิ์ สามารถจะลำแดงแสงศักดิ์ดาอ้าโอษฐ์หาว ให้แลเห็นเป็นดวงดาวและดวงเดือน ไม่ว่าจะเล่นเช่นตัวเจ้าเราดูเหมือนเคยรู้จัก ที่หลับนอนผ่อนพักตามต้นแสม ถ้าเจ้ามีฤทธิ์แน่แท้เหมือนเราว่า จงเร่งลำแดงแสงศักดิ์ดาเราจะคอยดู
- หนุมาน** ชะน้อยหรือแม่โถมตรูหลักแหลมเหลือ พี่บอกเท่าไรก็ไม่เชื่อในวาจา มามะมาจับมือพนันสัญญากันก็ได้ ถ้าพี่สามารถทำตามอรไทกล่าววาที่ จงมีจิตคิดปรานีเถิดกลอยใจ ถ้ามั่นไม่จริงจงขับไล่เสียให้พ้น ว่าพลางลำแดงแสงฤทธิ์รณขุนพานร อ้าโอษฐ์หาวเป็นดวงดาวและศศิธรกลางนภาลัย บัดนี้ คุณพาทย์

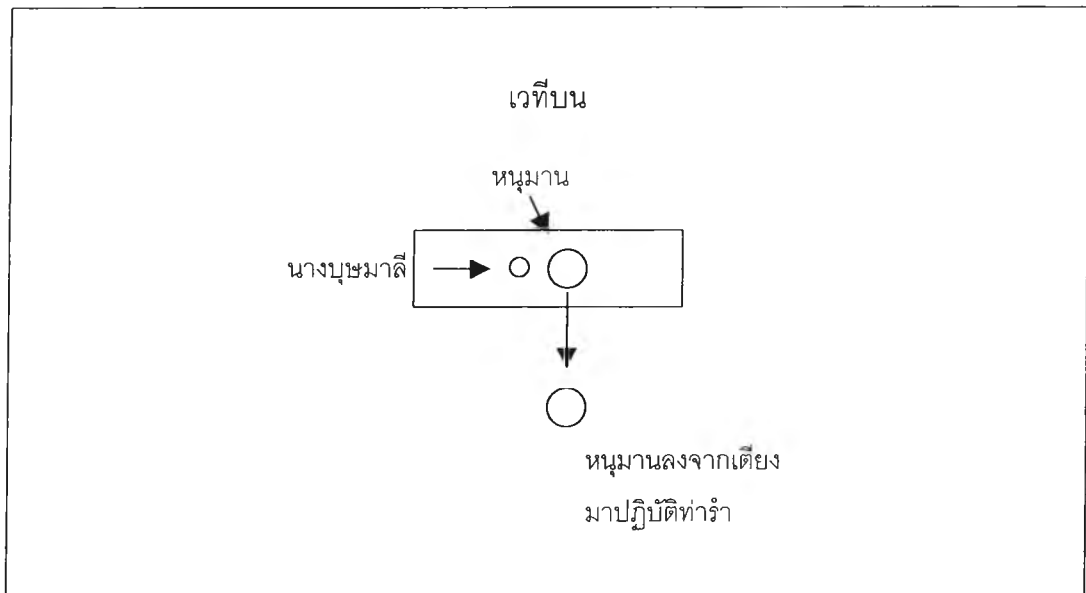
-ปี่พาทย์ทำเพลงคุณพาทย์-

-หนุมานรำเพลงฤทธิ์หาวเป็นดาวเดือน-

เมื่อจบบทเจรจาแล้ว หนุมานลงจากเตียงมาปฏิบัติทำรำ เพลงศุภพาทย์บริเวณ กลางเวที

- ปี่พาทย์บรรเลงเพลงศุภพาทย์
- แสง, สี เปิดไฟ กระพริบไปมา และในตอนปฏิบัติหาวเป็นดาวเดือน ในเพลงทำยรัวของเพลงศุภพาทย์
- ฉากทำทางด้านหลังของเวที ใช้ผ้าม่านรูปดาวและเดือนและเปิดไฟสว่างให้มองเห็นภาพชัดเจน

แผนผังที่ 22 : ฉากหนุมานเกี่ยวนางบุษมาลีและแผลงฤทธิ์

จากนั้น หนุมานกลับขึ้นไปนั่งบนเตียงตามเดิม ประกอบบทร้องการเกี่ยวพาราสีบนเตียงที่
นั่ง ตามบทร้องและบทพากย์เจรจา ดังนี้

- ร้องรำ -

เมื่อนั้น

เห็นประจักษ์ ทักแท้ แน่แก่ใจ

เมื่อนั้น

ขุนกระบี่ วิไลด โดดขึ้นเตียง

น้องนุช บุษมาลี ศรีไล

อรไท ขวยเขิน เมินเมียง

หนุมาน เข้ามาใกล้ แล้วให้เสียง

พลางกล่าวเกลี้ยง สัพยอก หยอกเย้า

-ร้องเพลงลีลากระทุ่ม-

เจ้าเอยเจ้าพี่	ที่นี่ จะสงสัย หรือไม่เล่า
ที่สัญญา ว่าไว้ กับนงเยาว์	มัดแต่เฝ้า เชนอายุ ทำไมกัน
ทำวโกสีย์ สัปจำเพาะ เจาะจง	ให้พี่ส่ง ทรามวัย ไปสวรรค
ไหนไหน ก็รู้ อยู่ด้วยกัน	จงผินผันหันมา เกิดนงลักษณ์

-ร้องเพลงแขกมอญบางช้าง-

เมื่อนั้น	นางบุษ มาลี มีศักดิ์
ได้ฟังลึง วิงวอน ทำค้อนควัก	ขวยเงิน เมินพัคตร์ แล้วตอบไป
ถึงเจ้า หาวให้เห็น เป็นสำคัญ	เพียงเท่านั้น เชื้อฟัง ยังไม่ได้
แมนส่งน้อง ไปถึง ตรึงไทร	สมคำ สหสนัยน์ จ้านรจ

-ร้องเพลงพราหมณ์ดีดน้ำเต้า-

สุดเอยสุดสวาท	แสนฉลาด ลิ่นลม คมสัน
ลวงล่อ ต่อว่า สารพัน	ถ้าเช่นนั้น โฉมฉาย สบายใจ
ไปอยู่ถึง สวรรค ชั้นอินทร์พรหม	ใครจะตาม ไปชม เคยได้
จะลวงกัน ให้เก้อ เอะอะไร	พอรู้เท่า เข้าใจ อยู่ดอกน้อง

-ร้องเพลงไอ้โลมเพลงฉิ่ง-

ว่าพลาง ทางท่า ทอดสนิท	แนบชิด เขยชม สมสอง
ระทวยทอด กอดเกี่ยว กรประคอง	ตามทำนอง เสน่หา อาวรณ

เมื่อจบบทร้องเพลงแล้ว หนุมานและนางบุษมาลีปฏิบัติทำรำเพลงหน้าพาทย์โลม บน
เตียงที่นั่ง ต่อจากนั้นขับร้องเพลงกล่อมนารี นางบุษมาลีปฏิบัติทำรำตามบทร้อง ดังนี้

-ปีพาทย์ทำเพลงโลม-

-หนุมานโลมนางบุษมาลี-

-ร้องเพลงกล่อมนารี-

เมื่อนั้น	นางบุษ- มาลี ศรีสมร
ร่วมภิรมย์ สมสนิท ชิดวานร	บังอร ประดิพัทธ์ ผูกพัน
ลืมนวิต ลิ่นทังวล ที่ทนทุกข์	แสนสนุก กว่าได้ ไปสวรรค

อิงแอบ แนบนิ่ง ทั้งนวดพั้น

เกษมสันต์ สมถวิล ยินดี

-ร้องเพลงกล่อมনারีขึ้นเดี่ยว-

เห็นวานร หลอนหลอก หยอกเอ็น

นางอายเอียง เมียงเมิน สะเทินหนี

สัพยอก หยอกหยิก ชิกชี

แย้มสรवल ยวนยี่ ปรีดา

- เจระจากระทู้

-เจระจา-

หนุมาน   หนุมานแสนเสนาหาในเทวี   ฝ้าเซยชิตนงนุชบุษมาลีมีเคลื่อนคลา พลาหงวนจิตคิด
ถึงราชการ   องค์พระรามารับสั่งใช้   ให้เปลี่ยวเปล่าเศร้างุฑยเป็นยึ่งนัก จำจะต้อง
พลัดพรากจากนงลักษณไปไกลตา   คิดแล้วจึงเอื้อนเอ่ยวาจาว่านี่แน่ะน้องแก้ว จำ
เราจะต้องพรากจากกันแล้วนะจอมขวัญ   ถ้าไม่ติดราชการองค์พระทรงสุบรรณพี
ไม่ห่างร้างักญญา   นี่จำใจต้องไปลงการาธาณีเจ้านงนุชบุษมาลีก็จะได้ครรรไล
สวรรค   โฉมเฉลาเจ้าจอมขวัญจะคิดถึงพียาหรือหาไม่   แม่น้องรักจงชี้แจงให้พี่แจ่ง
ประจักษ์ใจหน่อยเถิดเจ้า

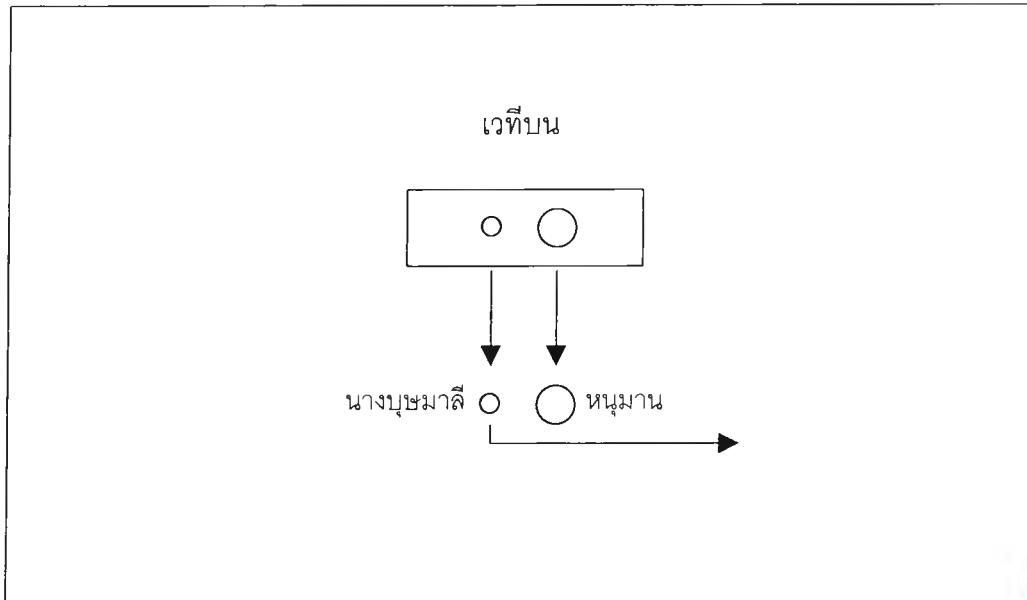
บุญมาลี   โฉมเฉลาเยาวนุชบุษมาลี   พอได้ฟังคำกระปี่ยั้งอาลัย   ประนมนิ้วเมียงหมอบแล้ว
ตอบไปด้วยวาจา   ซึ่งตัวน้องต้องคำสาปของอินทราในครั้งนี่   ได้ฟังบุญขุนกระปี่
กลับไปสวรรค   แต่เป็นห่วงด้วยผัวรักร่วมชีวิตจะต้องผจญภัยไปลงกา   หนทาง
กลางมรรคากันดารนักร   ว่าพลาวิกชิบพักตร์สะอื่นให้   อยู่กับตักขุนกระปี่ผู้มีฤทธิไกร
บัดนี้โอด

-ปี่พาทย์ทำเพลงโอด-

- ปี่พาทย์บรรเลงเพลงโอด นางบุษมาลี ปฏิบัติทำโอดที่ตักของหนุมาน
จากนั้นเป็นบทเจระจาของหนุมาน จบแล้ว ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิดฉิ่ง-รั้ว-เชิด
- ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิดฉิ่ง รั้ว และเชิด

หนุมานพร้อมกับนางบุษมาลีลงจากเตียงมากกลางเวที   แล้วปฏิบัติทำส่งตัวขึ้นด้านบน
สมมติว่านางบุษมาลีเหาะขึ้นทางด้านซ้ายของเวที

แผนผังที่ 23 : ฉากหนุมานส่งนางบุษมาลีขึ้นสวรรค์

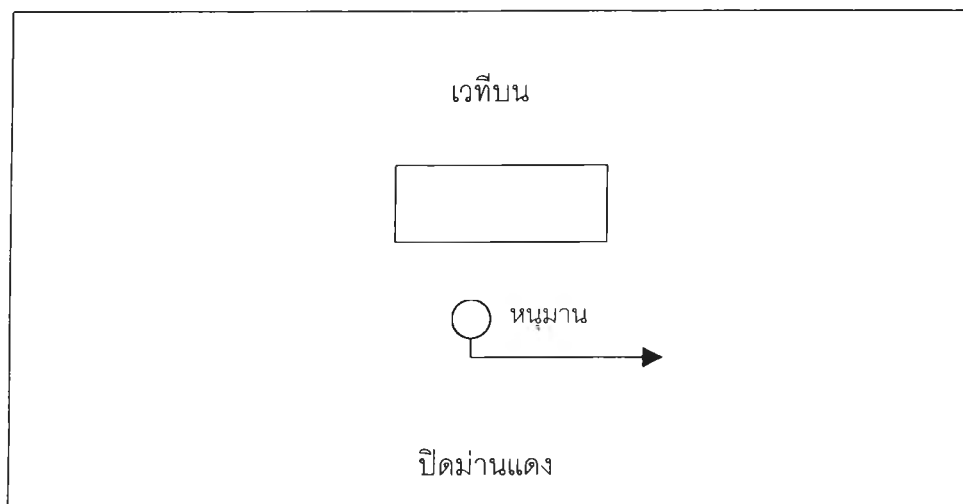

-เจรจา-

หนุมาน วาญบุตรสุดสงสารเจ้าทรมานวัยใจแทบขาด โลมลูบเจ้าอนุชานาฏยอดชีวาด้วยอาลัย ให้สะท้อนถอนฤทัยจำใจลา แล้วจึงเอ่ยวาจากับบุษมาลี เป็นบุญของเราแต่เท่านี้ ที่ได้สร้างสวรรค์ ขอเชิญเจ้าไปสู่สวรรค์ให้สำราญ พี่ก็จะได้ไปราชการองค์พระจักรา ปลอดภัยประโลมพลาจุมพิตเจ้าก็ัญญาด้วยอาลัยแล้วห้การมณช์มฤทัยประคอง ร่างนางเทวี ออกมายังหน้าปราสาทรัตนมณีลานปราสาท ให้อาลัยใจแทบขาดด้วย สุดแสนเส่นหา แล้วห้การมณช์มธุราฝีนอาลัย โอบอุ้มนางแล้วขว้างไปในเมฆา บัดนี้เซ็ดฉิ่ง ร้ว แล้วเซ็ด

- ปี่พาทย์ทำเพลงเซ็ดฉิ่ง-ร้ว-
- หนุมานร่ำส่งนางบุษมาลีเข้าเวทีย

แผนผังที่ 24 : ฉากหนุมานออกจากเมืองร้าง

จากนั้น ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิด หนุมานเดินเข้าทางด้านซ้ายของเวที ปิดม่านแดง

- ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิด
- แสง, สี เปิดไฟบริเวณเวทีล่างให้สว่าง

ชมพูนาน องคต และสืบแปดมงกุฎเดินออกทางประตูขวา หนุมาน เดินออกจากทางด้านซ้ายของเวทีมาพบกันบริเวณกลางเวทีล่าง

- เจริญบาทหนุมาน

-เจรจา-

หนุมาน กลับมาพบสองขุนสวาทและบริวาร ต่างตนต่างเกษมศานต์สำราญฤดี สามขุน กระบี่จึงด้อนเตี้นเคลื่อนพลไกร สืบมรรคามุ่งหน้าไปบัดนี้ เชิด

-ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด-

เมื่อจบบทเจรจาแล้ว

- ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิด สามพญาวานร สั่งเคลื่อนพลเดินวนรอบเวทีล่าง 1 รอบ และปิดม่านแดง

- ฉาก ภูเขาเหมติรัน
กองทัพทั้งหมด เดินขึ้นเวทีบนทางด้านขวาของเวที
- ปี่พาทย์ บรรเลงเพลงสามไม้นั้นและมีบทร้อง ดังนี้

-สามพญาวานร สังเคลื่อนพลเดินวนรอบเวที-

-ร้องเพลงสามไม้นั้น-

ล่องทาง กลางป่า พนาวัน	มาถึง เหมติรัน เขาใหญ่
ไม่มี มรรคา จะคลาไคล	ล้วนหนามไหนด รกรอบ ขอบคิริน
จะไปโดย ป่าชฎ กิซัดขวาง	ต้องเดินทาง ช่งอน ก้อนหิน
ทั้งสามนาย พาพหล พลกระบิรินทร์	เลียบตาม คิริน รับมา

เมื่อจบบทร้องแล้ว

- ปี่พาทย์ บรรเลง เพลงฉิ่ง

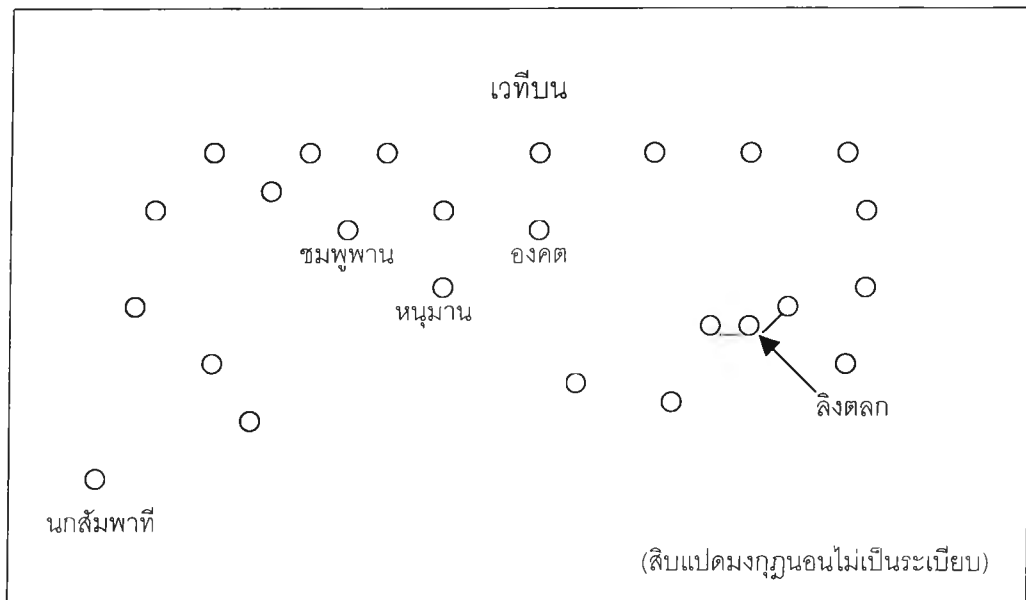
ถึงตัวตลกประมาณ 3 คน ออกมาจากด้านขวาของเวที บริเวณกลางเวทีบน เจริญมุขตลก
กันแล้ว จึงปฏิบัติทำตามบทร้องเพลงสาริกาแก้ว ดังนี้

-ร้องเพลงสาริกาแก้ว-

บัดนั้น	พวกวานร เหน็ดเหนื่อย เมื่อยขา
บางนั่งยืน เหยียดหยัด ดัดกายา	ต่างโหยหิว นั่งหน้า เข้าหากัน
บ้างก็ว่า มาถึง ทะเลกว้าง	สิ้นตำบล หนทาง จะผายผัน
เห็นแต่น้ำ กับฟ้า น่าอัศจรรย์	จะพากัน มาค้ำ อยู่อย่างนี้
ที่ใจคอ ท้อแท้ ก็ทุกซักร้อน	มาดมั่น ม้วยมรณ์ อยู่ที่นี้
ลูกเมีย จะเห็นใจ ก็ไม่มี	พวกกระบิ บ่นบ้ำ ต่อหน้านาย

-ลิงตลกเล่นกวนมุขแสดงท่าเหน็ดเหนื่อย-

แผนผังที่ 25 : ฉากป่าพบนกสั้มพาทิ

เมื่อจบบทร้องแล้วเป็นบทเจรจาของหนุมาน ดังนี้

-เจรจา-

หนุมาน บุตรพระพายแลเห็นพลบ่ว่ากัน จึงกล่าวพจน์จ้านรจจ์ให้เห็นจริง ว่าพวกเราเหล่าพลลิงชั้นอาสา เพื่อองค์พระจักรารามาวตาร จงดูเยี่ยงสดาอยู่ที่วายปราณ เพราะช่วยของคี่สีดา พวกเราควรจะเอาเยี่ยงสฤณาที่ภักดี เป็นทหารผลาญชีวีพวกกุมภันท์ ถึงจะม้วยมุดสุดสิ้นชีวันก็ตามที่ อันคุณงามความดีจะคงอยู่คู่โลกา

นกสั้มพาทิออกมามองดูหนุมานบริเวณด้านขวาของเวทีและปฏิบัติตามบทร้อง ดังนี้

- ปี่พาทย์ บรรเลงเพลงการะเวก และขับร้อง ต่อจากนั้น บรรเลงเพลงเข้าม่าน นำสั้มพาทิออกมา ยืนบนก้อนหินบริเวณด้านข้างเวทีทางขวา
- ปี่พาทย์บรรเลงเพลงพม่าช้อย เพลงกระบอกสองไม้ และบทเจรจาของนกสั้มพาทิและหนุมาน จากนั้นปี่พาทย์บรรเลงเพลงรัว

-สัมพาทิที่ออกด้านข้างเวที-

-ร้องเพลงการะเวก-

เมื่อนั้น
ได้ยินว่า สดาญ มรณา

สัมพาทิ ที่อยู่ในคูหา
รีบออกมา จากถ้ำ อำไพ

-ปีพาทย์ทำเพลงเข้ามา-

-สัมพาทิขึ้นไปยืนบนเตียง-

-ร้องเพลงพม่าช้อย-

หยุดยืน อยู่บน ก้อนสิงขร
ตัวนายทัพ กั้นขวาง หนทางไว้
ดูรา วานร ทั้งสามนาย
ที่พูดว่า สดาญ วายชีวัน

เห็นวานร ฐูปล บนไศล
จึงปราศรัย ไต่ถาม เนื้อความพลัน
ท่านผันผาย มาโย ในไพรส์ถน
ใครฆ่าฟัน จงแกลง แจ้งกิจจา

-ร้องเพลงกระบอกสองไม้-

เมื่อนั้น
จึงเล่าเรื่อง ทศพัทตร์ ลักส์ดา
บัดนี้ องค์พระ อวดดาร
จึงใช้เรา ยอดทหาร ผู้ชาญชัย
เหตุไฉน โยชน จึงหล่นร่วง
หรือว่าเป็น พิษพันธุ์ บันดาล

กำแหง หนุมาน ทหารกล้า
จนปักษา ชีวัน บรรลัษ
จะตามผลาญ วงศัย์กษ ให้ตักชัย
ไปสืบหา อรไท ในเมืองมาร
ไม่เหมือนปวง ปักษา นำสงสาร
จงแจ้งการ ให้เรา ได้เข้าใจ

สัมพาทิ อ้อ...เรานั้นไซ้มีกรรมเป็นหนักหนา เมื่อครั้งก่อนที่สดาญอนุชาอยู่ด้วยกัน สดาญแลเห็นดวงสุริยันมีสีแดง มิได้รู้ว่าร้อนแรงด้วยแสงทินกร จึงรบเร้าเฝ้าอ่อนวอนให้เรานี้ บินไปจิกสุริย์ศรีมาให้หน่อย ด้วยในใจคิดหมายปองว่าเป็นเช่นผลไม้ เราขัดสนจนใจเป็นที่สุด จำเป็นต้องบินรีบรุดเข้าไปหาพระอาทิตย์ ด้วยแสงร้อนขจรฤทธิ์ ทำให้ชนเราหล่นหลุด มิหนำซ้ำเทพบุตรสุริยายังสาปสรรคให้ตัวเรามีชีวันอยู่เช่นนี้ ต่อเมื่อใดองค์พระจักรีเสด็จอวดดาร ใช้ข้าเฝ้าเหล่าทหารสืบมรรคาเพื่อจะไปยังลงกาอาณาจักร แล้วให้ทหารของพระหริรักษ์ให้ขึ้นสามหน เมื่อนั้นและจะออกขณเต็มอินทรีย์ เราได้พบท่านในวันนี้ดีหนักหนา ได้โปรดด้วยช่วยเมตตาเกิดพานแล้วเราจะชี้ทางไปลงกามหานครให้แก่ท่าน

หนุมาน เราจะช่วยให้ชนปักษานั้นงอกงามตามประสงค์ ว่าพลางสิ่งพลจตุรงค์ให้ให้ขึ้นสามครา

สัมพันธ์   สัมพาทีกษัตริย์กลับมีชนเต็มอินทรีย์ รั้ว (โดยการให้ผู้แสดงคนใหม่แต่งกายเป็น
 นักสัมพันธ์ที่มีชนออกมาแทนในตำแหน่งเดิม)

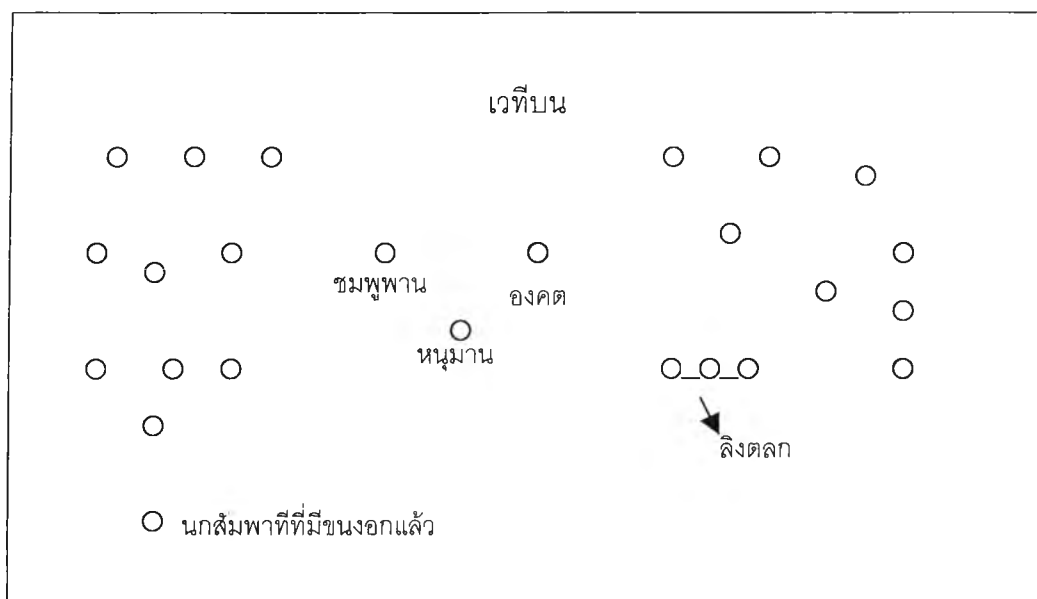
- ปี่พาทย์บรรเลงเพลงรั้ว หนูมาน ชมพูพาน องคต โห่ 3 ครั้ง กับพวกไพร่พล
- ร้องเพลง เขมรปากท่อชั้นเดียว นักสัมพันธ์ปฏิบัติทำรำ

-ร้องเพลงเขมรปากท่อชั้นเดียว-

เมื่อนั้น	สัมพันธ์- ทิราช ปักชี
ชนงอก ออกสิ้น ก็ยินดี	จึงพาทิ กับสาม วานร
ท่านสงเคราะห์ เพราะว่ การุณ	เป็นบุญคุณ ไหญ่ยิ่ง กว่าสิงขร
ซึ่งสงสัย ไม่แจ้ง แห่งทางจร	จะพาไป ดูนคร ลงกา

เมื่อจบเสียงโห่และเพลงรั้ว นักสัมพันธ์ที่ตัวใหม่ซึ่งมีชนเต็มตัวออกมาแล้วบินลงมาที่กองทัพ
 เจริญกับหนูมาน

แผนผังที่ 26 : ฉากนักสัมพันธ์มีชน

หนุมาน   หนุมานฟังวาจาสัมพาที จึงเรียกชมพู่พานกับองคตขุนกระบี่เข้ามาใกล้ แล้วมี
 วาจาปราศรัยกับสองขุนพานร การที่องค์พระสีกรมีรับสั่งมา ให้เราคลาไคลไป
 ลงกาพารายักษ์ จำต้องให้เป็นความลับทรงกำชับนักอย่าให้ใครผิดคำ มาดมั่น
 ว่าถ้าจะนำพลโยธา ไปดูลงการาชธานีมากเกินไป พวกยักษ์จักสงสัยในการมา พี่
 จึงคิดจะให้สองอนุชาคุมรีพลรอบที่อยู่ที่บนภูเขาใหญ่ ส่วนตัวพี่จะลอบไปยังลงกา
 สืบข่าวนิมอณงค์องค์สีดำให้แจ้งการณณ์ ครั้นปรึกษากับสองอนุชาผู้ช่วยชาญสมดังใจ
 จึงมีพจนาปราศรัยว่านี่แน่ะสัมพาที ท่านจงเร่งพาเราจลไปดูเกาะลงกา

สัมพาที   สัมพาทีปักขาสำราญใจ จึงให้หนุมานชาญฤทธิไกรขึ้นนั่งบนอังกสา ถีบทะยาน
 จากพสุธาด้วยฤทธิ โบายบินขึ้นไปลอยคว้างกลางเมฆในอัมพร บัดนี้ แผละ

-ปีพาทย์ทำเพลงแผละ-

เมื่อจบการพากย์เจรจาแล้ว ปีพาทย์บรรเลงเพลงแผละ

ชมพู่พาน และองคต พร้อมกับกองทัพเดินกลับเข้าเวที่ทางด้านซ้าย

หนุมานขึ้นลอย นกสัมพาที แล้วลงจากการขึ้นลอยมาวิ้งวนรอบเวที่ 1 รอบ

- ปีพาทย์บรรเลงเพลงเห่เชิดฉิ่ง ประกอบบทร้องและเพลงนาคราช

-ชมพู่พาน องคต และสิบบแปดมงกุฎเข้าเวที่-

-สัมพาทีพาหนุมานเต็นวนรอบเวที่-

-ร้องเพลงเห่เชิดฉิ่ง-

มาถึง กึ่งกลาง เวหา	สกุณา ราปีก เรื่อยร่อน
แล้วบอกว่า ดูรา วานร	โน่นนคร ลงกา ธาณี
เหมือนจอกน้อย ลอย คว้าง กลางสมุทร	แลสุด สายเนตร ในวิถึ
นั่นนิล ทกาลา คีรี	อยู่ที่ ท่ามกลาง เมืองมาร

-ร้องเพลงนาคราช-

เมื่อนั้น	วายุบุตร วุฒิไกร ใจหาญ
มองเขม้น เห็นยอด นิลทกาล	หนุมาน ยินดี ปรีดา

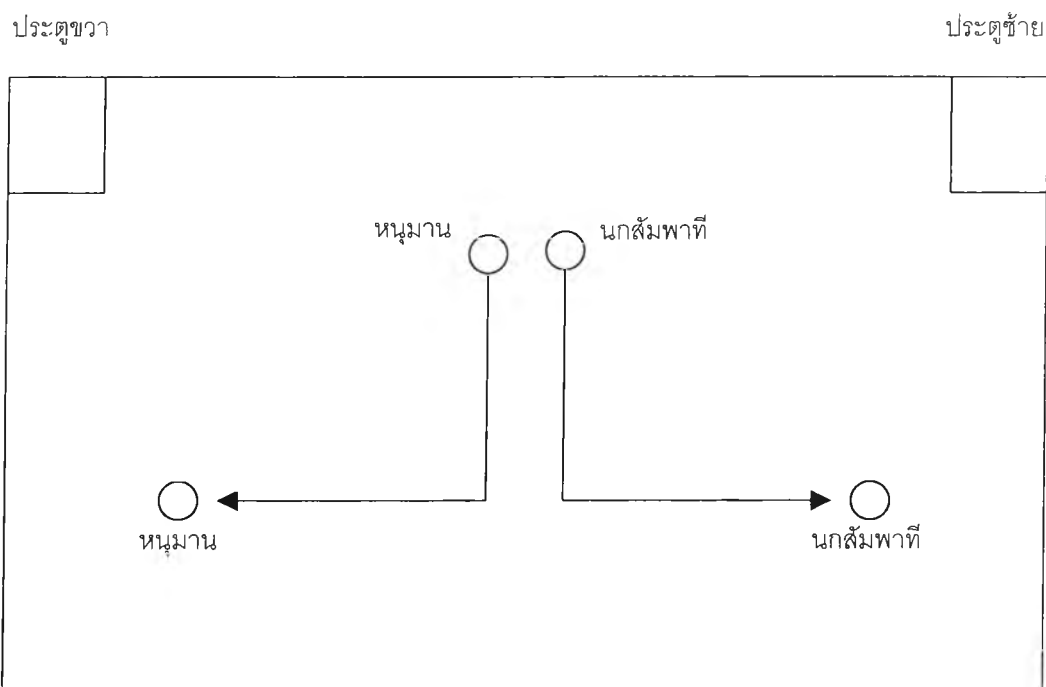
จึงว่ากับ พญา สัมพาทी
 เรามาเห็น เมืองยักษี ประจักษ์ตา
 ว่าแล้ว เลื่อนลง จากหลังนก
 ลูกพระพาย หมายมุ่ง กรุงไกร

ครั้งนี้ มีคุณ เป็นนักษนา
 จะขอลา ท่านเร่ง รีบไป
 ให้วิหค กลับมา ที่อาศัย
 เหาะไป ลงกา ธาณี

-ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด-

เมื่อจบเพลงร้องแล้วปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิด นกสัมพาทीกับหนุมานแยกกันเข้าคนละด้าน
 คือ นกสัมพาทीเดินเข้าทางด้านซ้ายของเวทีบน หนุมานเดินวน 1 รอบของเวที แล้วเข้าทางขวา

แผนผังที่ 27 : ฉากนกสัมพาทीชี้ทาง

ภาคผนวก ข

ผู้แสดงแบบถ่ายภาพ

ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรุงเทพฯ สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร

วันที่ 25 เมษายน 2544

1. นายเกิดศิริ	นกน้อย	เป็นแบบการฝึกหัดเบื้องต้นอากาศตไลรูปแบบของนายทองเริ่ม มงคลนัญ นายราชมพ โพธิเวศ ในกระบวนทำตรวจพล และสาธิตการแต่งกายของอากาศตไล
2. นายสมชาย	อยู่เกิด	เป็นแบบอากาศตไลรูปแบบของนายหยัด ช้างทอง
3. นายธรรมบุญ	แรงไม่ลด	เป็นแบบอากาศตไลรูปแบบของ นายราชมพ โพธิเวศ ในกระบวนท่ารบ
4. นายพรเลิศ	พิพัฒน์รุ่งเรือง	เป็นแบบหนุมาน

ประวัติผู้วิจัย

นายอนุชา บุญยัง เกิดวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2509 ที่จังหวัดนนทบุรี สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีศึกษาศาสตร์บัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย คณะนาฏศิลป์และดุริยางค์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ในปีการศึกษา 2537 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. 2542 ปัจจุบันรับราชการตำแหน่ง อาจารย์ 1 ระดับ 5 สังกัดสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร.

